

Юр. Іваниць.

НА ІСПИТІ ВЕЛИКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНА

Юрій ДИВЧИЧ

**На іспиті
Великої Революції
1917/18 — 1948**

Права застережені за автором

Юрій ДИВНИЧ

На іспиті Великої Революції 1917/18 — 1948

I

„Тільки раціональна організація ірраціонального стихійного хотіння дала католицькій Церкві перемогу з одного боку над розкладовим, руйнуючим самі догми віри, а значить і саму віру раціоналізмом, а з другого над зриваючим віру з середини, вибуховим, неорганізованим фанатизмом та всяким необузджаним стихійним релігійним містицизмом“...

...„страшна сила стихійного соціального хотіння по-пустому перегоріла так, як в хлестовщині, наприклад, перегорає і згорає хотіння релігійне, як скрізь і завжди згорає даремно всяке неопановане розумною організацією стихійне хотіння мас“.

В. Липинський. „Листи до братів-хліборобів“.

II

...„коли б він [Куліш П.—Ю. Д.] не зіткнувся з мертвою стіною культурного епігонізму тодішньої української інтелігенції, ми б, безперечно, в часи горожанської війни не мали б таких вождів, які завжди плекались у хвості мас“.

М. Хвильовий. „Думки проти течії“.

...„важкий наш шлях і велику вагу беремо ми на себе. Зате—це радісний шлях душі боротьби,—шлях, що біжить у майбутнє за багряними кінями нашої геніяльної революції“.

М. Хвильовий. „Камо грядеши“.

П е р е д м о в а

Ця брошура — один із публіцистичних етюдів, що становлять собою внутрішньо єдиний цикл про змагання українця за своє духове й політичне самоздійснення.

Це не історичний екскурс (бо автор не історик), ані спогади (бо автор належить допореволюційного покоління). Бодай схематично схарактеризувати орієнтацію і участь головних соціальних груп України у грізній генеральній пробі нашої Революції і Війни, подати загальні обриси епохи 1917-18 рр., що є рішальними для цілої сучасної історичної смуги — для всього XX століття, може поставити деякі проблеми суті, духу і рушійних сил тієї великої драми — таке завдання було перед цим нарисом.

Брак джерел і елементарних умов для праці безумовно стали на перешкоді належного здійснення такого трудного плану. Певне виправдання для автора являє відсутність у нашій історичній та мемуарній літературі належного розуміння докорінних відмінностей Української Революції від так званої жовтневої революції, що нею свідомо провокаційно (большевики) або несвідомо-фальшиво (інші) фірмують всі рухи на сході Європи, зливаючи їх в один казан, так званої, „червоної східно-європейської революції“. Признатися щиро — не давало також спокою бажання подати до хору наявних у цій справі голосів голос того покоління, що досі ще не мало змоги висловити свого ставлення до трагічної і великої епохи, бурі якої колихали колиску цього покоління.

Пишучи ці рядки, автор був ніби в перехресті двох сліпучих духів сучасного українства: Липинського й Хвильового. Творчий консерватор, що твердо стояв на віковому досвіді минулого, але умів дивитися в майбутнє. І творчий революціонер, що все був у надхненному революційному леті, а вмів оглядатися в минуле.

Українське село—і українське місто, що бачать і чують одне одного. Обоє їх характеризує гаряче серце і гострий ум, що черпають силу із великої стихії рідної землі. Обидва були пристрасними сучасниками в повному розумінні цього слова. Обидва були в осередді великих соціальних духових і збройних битв Великої Революції, Випивши повну чашу найбільш гірких і болючих розчарувань, вони критично і мужньо підсумовували минулі дні надій і поразок — з єдиним прагненням пробити (кожний по-своєму) далші маршрути в майбутнє. Обидва були і практики і теоретики разом.

Липинський говорив, що майбутня всеукраїнська ідея синтезує і забезпечить співпрацю і консервативного і революційного творчого елементу. З праці Липинського і з праці Хвильового випливає той самий висновок: реакційний деструктивний „консерватизм“, як і руїницька анархічна „революційність“ мусять бути переборені, якщо Україна хоче вийти на життєтворчий „великий історичний тракт“. В трудовій монархії і демократії соціальних здорових груп Липинського більше прогресивної енергії, ніж у парламентсько-партійницькому соціальному радикалізмі й демократії наших соціалістів (чи, тим більше, в тоталітарному комунізмі Мануїльського). А в революційному соціальному динамізмі Хвильового більше органічно-українського державно-будівничого, ніж у бундючно-патріотичних деклямаціях більшості наших ультра-націоналістів.

Щоб розв'язати злободенні задачі, мусиш раз-у-раз вертатися до первооснов, які в кінцевім рахунку зроджують злободенність, — каже сучасний філософ Н. Гартман. Ми мало звертаємося до тих первооснов, а ще менше знаємо і студіюємо їх — ці фундаменти сьогодення, насущного, злободенного. В цьому одна з причин безвихідності нашої теперішньої політичної і духової „кризи“. Ми беремо в лапки слово „криза“, бо думаємо, що первооснови і фундаменти наші (коли б ми їх лиш опанували і твердо на них стояли) — мають усі дані для переборення всіх неминучих труднощів.

Якщо цей начерк збудить увагу до кристалізації фундаментальної і первоосновної історичної ідеї Української Революції як знаку майбутньої ери і водночас як гострої антитези до т. зв. „східньо-європейської“ революції, зафірмованої більшевизмом, то наші етюди з усіма їх можливими помилками і незугарностями не будуть зайвими.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В СВІТЛІ НАШОЇ ГРОМАДСЬКО—ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

За непроглядно-хаотичним станом нашої громадсько-політичної думки та під постійним тиском окупаційного терору й ворожої агітації український народ і навіть його культурно-політичний авангард втрачає раз-у-раз почуття своєї національної біографії. Липинський це лихо назвав втратою національної пам'яті. Страшні невдачі останніх десятиріч викликають серед деяких шарів обурення і гнів, негативне ставлення до Української революції 1917 р. Ми вважаємо ці явища зворотною стороною зневіри і почуття власного безсилля тих шарів, що культивують цю неґацію, яка є продуктом цілковитого нерозуміння нашого історичного процесу і свідомством недорозвинености нашої національної духовости і громадсько-політичної думки.

Який смішний парадокс! Незалежні українські кола (наша еміґрація насамперед) точнісінько так само применшують і затирають березневу революцію 1917 р., як і більшовики. Цих останніх легко зрозуміти. Їхній жовтневий переворот означає собою криваву війну проти сил, що народилися на світ у березні 1917 р. Війну проти сил, що повалили Російську монархістичну імперію і що борються тепер проти її більшовицької реконструкції й відбудови. Але що можна сказати про нас — „свідомих українців?!“

Тридцятиріччя початку Української Революції 1917 р. ніхто в нас не святкував, а наша преса або зовсім замовчала великий ювілей, або ж процідила крізь зуби своє бурчання з приводу нього в коротеньких газетних замітках.

„Українська Трибуна“, відбиваючи думку ОУН(Б) і частини гетьманців, відзначила річницю статтею С.По-

доляка „Ціна неволі („У.Т.“ за 19 і 23 лютого 1947 р.). З цієї статті виходить, що 1917 р. є найбільш безглуздий в нашій історії момент. Автор бачить це безглуздя в соціальних рухах Української Революції. Кількома непроаналізованими цифрами він хоче довести, що ніякого соціального гноблення в колоніальній Україні за царату не було, класова боротьба — це тільки большевицька інтрига на Україні. Враження від статті С. Подоляка таке, що Українська Революція зробила страшну помилку, розваливши російську царську імперію та її соціально-економічні підмурки. Це, до речі, цілком збігається з думками того ще досить численного на Україні і в еміграції прошарку малоросів — свідомих прихильників цілковитої реставрації царської Російської імперії, а також і малоросів типу Мануїльського.

Інакше дивляться на цю справу сьогодні соціалісти. Вони визнають Українську Революцію за переломовий факт в історії України, але не можуть належно зрозуміти ні природи того факту, ні причин його трагічного епілогу. На їхню думку, Українська Революція закінчилася невдало через несприятливі міжнародні обставини, через несвідомість та неорганізованість народніх мас, через недостатню підготованість провідників, через слабкість російської демократії перед большевизмом і т. ін. (П. Феденко — „Роковини самостійности і соборности“, часопис „Наше Життя“ за 22. 1. 1947 р.; передова того часопису за 2. 3. 1947 р.; І. Мазепа — „Підстави нашого відродження“, Ви-во „Прометей, 1946 р. ст. 175-178). І. Мазепа розкриває ширше цього роду хід думок, суть якого полягає в тому, щоб зняти з українського соціалізму відповідальність за поразку Української Революції 1917 р. Бо „керували“ тоді соціалісти і саме їх роблять відповідальними за поразку всі — від Донцова і Липинського до сучасних ОУН-івців, гетьманців і т. д. І. Мазепа вважає, що поразка була фатально-неминучою, бо українське суспільство в наслідок вікової неволі було 1917 р. в „маловідрадному стані“. „Ніякий навіть найталановитіший провід не міг би врятувати Україну від нової неволі“ — пише І. Мазепа в тій же книзі (ст. 177). Ідології, зокрема соціалізм, каже Мазепа, тут ні причому.

Такий підхід до справи І. Мазепа стоїть дещо вище рівня його опонентів. Але перенесення вини на маси, на їх несвідомість, на міжнародні обставини, нарешті навіть на слабкість російської демократії (sic!) є все ж та-

ки найвним захистом від найвних нападів. Бо маси ніколи не відповідають — відповідає той, хто береється їх вести, і якщо історичний фатум діє, то діє насамперед через провід. Фатальним було те, що наша провідна духовість, провідна громадсько-політична думка з другої половини XIX. ст. переносила генераторний центр рушійних сил розвитку з України у світ, на людство, на світовий поступ, на міжнародний соціалізм, на міжнародний пролетаріят чи міжнародний капітал, або на російську демократію чи російську буржуазію і навіть на російського царя. Мазепа і Феденко, сучасні гетьманці і Мануїльський мають, як це не дивно і не дико, одну спільну рису. У всіх них центр світу — не на Україні. Генератор творящої і визначаючої енергії вони бачать в міжнародній обстанові, в російській демократії, в російським комунізмі, в російським монархізмі, де хоче, але не на Україні. Яка страшна невіра в себе, яке самовідчуження! Ми згодні з Мазепою, що вікове рабство дало себе взнаки. Але не так через маси, як через провід і отаке його ставлення до життя.

Українські маси вийшли на арену в 1917 р. з колосальною власною енергією. Найбільше чудо 1917 р. в тому, що ця велетенська маса виявила тенденцію обертатися навколо українського сонця, навколо власної осі, а не чужої. Провід цього не чекав, цим був заскочений, бо саме він не počував ні в собі, ні в масах того свого самовистарчального українського сонця.

На відміну від сучасних гетьманців, Липинський це прекрасно розумів. Він говорить про страшну силу стихійного хотіння українських мас, навіть про її доосередню українську тенденцію. Але він говорить і про центр, про свою вісь, яка є не що інше як український метод раціональної організації українських ірраціональних стихій. Чи можна вину за незформовання цієї осі, цієї методи перевалювати з проводу на маси?

Тижневик „Час“ у статті „30-ті роковини березня 1917-1947“ — (№ 13, 1947) первопричину поразки бачить у проводі та в його механічно запозичених соціалістичних ідеологіях. Ні слова про соціально економічні явища того часу.

Первопричини (має рацію І. Мазепа) не в проводі 1917 р, первопричини—все ж таки в минулих десятиріччях і віках української історії. Інша річ, що поділяли ці первопричини насамперед на провід, а не на масу,

яка вже в силу своєї маси, своєї інерції менше піддається впливам, ніж такі слабкі пагони, якими є український провід. Це важко собі уявити. Бо з цього встають на весь свій зріст колосальні проблеми проводу, його формування з тих чи інших шарів народу, його оперття на тих чи інших частинах мас, його формування духовного, політичного, організаційного, його методі т. д. і т. п. Ні соціалізм як такий, ні гетьманський монархізм як такий, ні націоналізм як такий—тут не важні. Важно те, **які вони є** конкретно, наші соціалізми, монархізми, націоналізми, які духові й психологічні сили за ними стоять, як вони організують українську життєву конструктивну вісь. Ми певні, що деякі націоналісти зіх голим гаслом самостійності, але з їх абсолютною нездатністю і невідповідністю вирішати великі соціально-економічні, політичні і духові проблеми українського світу, ставши в провіді 1917 р., провалили б його ще скоріше, ніж Винниченко, Грушевський, Скоропадський і Петлюра. Бо вони, поперше, ще й сьогодні не бачать того стихійного ірраціонального соціального **хотіння** мас, ані жадного поняття не мають про властиві для українського світу **методи раціональної організації тої стихії**. Їхні методи, якщо вони є, позичені, а життя Соборної України вони просто не студіюють і не знають, так само, як і зовнішніх світових умов того життя. Вони могли б бути добрими барабанщиками української визвольної революції, якби не претендували на ролі маршалів її. Ні „Трибуна“, ні „Час“, ні „Наше Життя“ не згадують і словом про ті рушійні сили і процеси, що 1917 р. стали гробом-копцями царської імперії.

Не спромоглися на правильне освітлення 1917 р. й „Українські Вісті“, хоч у них видно було бодай добру волю заглянути в корінь подій. Таким чином великі здобутки Липинського і Хвильового ще не освоєні сьогодні нашою громадсько-політичною думкою. Ми й далі змішуємо українську революцію з російською, ба навіть із жовтневим більшовицьким переворотом. Ми й далі змішуємо величний революційний рух українських мас із колотнечою, яку підняв із українського соціального люмпенського дна більшовизм. Неясна і невивчена далі соціально-економічна основа подій 1917-1923 рр.

Аж ніяк не збираючись тут робити огляду історіографії Української Визвольної Революції, хочемо вказати тут на дві речі, що властиві майже всім історикам революції: **партійна тенденційність**—і зв'язана з цим

поверховість та односторонність. Історики Української Революції—здебільшого її учасники. Майже всі вони лишилися при своїх старих переконаннях, пишучи на еміграції про часи революції. (Хіба що чіткіше стали на позиціях державної самостійності.) Майже всім бракувало всебічних повних джерел для дослідів, особливо статистично-економічних даних і архівів як до, - так і революційного часу. В таких умовах суб'єктивізм неминує дістає ширше поле для свого вияву, тим більше що громадсько-політична думка відразу ж по революції перебувала в збурено-хаотичному стані.

Наприклад, П. Христюк у своїй великій розміром праці подає чимало матеріалів (головно, „зовнішнього“ політичного характеру: закони, постанови, голоси преси, відозви і т. д.) Але добір і трактовка тих матеріалів тенденційні, так би мовити, „ліво-есерівські“. (Павло Христюк „Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 р.р.“ Томи I-III—1921 р. Том IV-ий—1922 р. Відень. Український Соціологічний Інститут). Авторіві зовсім не трудно було „пристосувати“ цю працю до видання в радянських умовах 20-х років, що він потім і зробив, повернувшись на Україну і заплативши за свою соціалістичну „самостійність“ власним життям. Бо все ж таки з автора правдивий український патріот і в його праці знайдемо чимало матеріалу про те, як українські ліві соціалісти і комуністи, з одного боку, послідовно змагалися за правдивий соціалізм, комунізм та інтернаціоналізм, а, з другого боку,—проти большевицько-московського імперіялізму (в тому й збройно). До вільної незалежної України через послідовно-соціалістичну революцію—такій (схематично беручи) напрям думки П. Христюка.

Антитезою до праць П. Христюка є „Історія України 1917-23 р. р.“ (ще не закінчена, не вийшов III-ій том) проф. Д. Дорошенка, що розглядає революцію з позицій, так би мовити, гетьманських (наближаючись в дечому до В. Липинського). Збереження на Україні соціально-економічних підвалин старої Російської імперії при повній державній незалежності України—такій (схематично об'єктивізуючи) напрям думки проф. Дорошенка. Тому й не дивно, що шановний наш історик мало звертає уваги на соціально-економічні і духові процеси, що були підґрунтям революції. Його критика суперечностей між соціалістично-інтернаціоналістичними (на практиці промосковськими) змаганнями української революційної де-

мократії і її національно визвольною боротьбою дуже речева і ніби об'єктивна. Але для гетьманського періоду в автора бракує критичного світла.

Між цими крайніми полюсами розташовуються всі інші напрями історичної думки щодо 1917-23 рр., виключаючи офіційно-советську „історіографію“. Ні один із них не охоплює дійсності Української Визвольної Універсальної Революції — її велетенської складності і глибини. А все ж кожен із них цінний тим, що освітлює бодай окремі сторони того процесу і тим робить внесок до розуміння „мятежної епохи“.

Чимала і ціна мемуарна література (серед якої виділяється тритомова праця І. Мазепи „Україна в огні і бурі революції“, праці В. Петрова та ін.), збірники матеріалів, принагідні часткові праці і статті різних авторів теж не дають обґрунтованого синтетичного образу великої епохи і напряду її дальшого розвитку. Наша історична думка, отже, ще й досі не визволила ідеї Української Революції із зловонного туману мітичної „загальноросійськрї революції“ (термін Винниченка) та ще більш мітичної „східньо-європейської революції“ (термін В. Кучабського). Кучабський у своїй товстій розвідці „Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918-1923“, Berlin, 1934 — вважає Українську Революцію частиною того ніби азійського бунту, що охопив Східню Європу. Автор з радістю підкреслює відірваність і непричетність Західньої України до духу подій 1917-23 рр. на Великій Україні. На жаль, погляди Кучабського були (а може і є) панівними в найширших колах західньо-української інтелігенції. У своїй більшості західньо-український інтелігент поведився так, начебто зовсім не сталося двох вирішних для ХХ століття подій, а саме — Війни і Революції.

У Донцова помітне відчуття величі і епохальності Української Революції, але в своїх принагідних статтях він лише бичує соціалістів і демократів за те, що вони, взявши провід у свої руки, не видали залізно-істеричних диктаторів, які грубою силою, опертою на ідеї хутора, власности й національної нетерпимости, створили б переможну українську Вандею. Натурально, що в такий спосіб годі було повернути сучасників лицем до фундаментальних фактів епохи.

В. Липинський, не зважаючи на свої консервативні позиції ідеолога українського монархізму, може най-

глибше відчув і зрозумів геніяльну „страшну силу стихійного соціального хотіння“ українських мас 1917 р. Це хотіння кладе він в основу державного відродження України, **глибоко й широко ставлячи проблеми раціональної організації цього хотіння**. Надзвичайно гостро і влучно критикує В. Липинський духову природу й конструктивну імпотенцію в Революції нашої революційно-демократичної інтелігенції, що зросла на драгоманівських і марксистських світоглядах. Але й визнає, що також і українська шляхта вперше в своїй масі вступила у фазу свого національного відродження лише 1917 р. тобто, надто пізно. Окреслені Липинським великі помилки обох гетьманських кабінетів в 1918 р. пояснюються тим, що гетьманські й шляхетські кола ще не встигли у своєму національному відродженні розірвати пуповину, яка в'язала їх із старою Московією і Польщею та їх соціально-економічною і політичною організацією.

Сама соціалістична і демократична інтелігенція, відповідальна за політику Центральної Ради і УНР, спирала й досі спирає всю вину за невдачі на „національну несвідомість“ українських мас, зовсім даремно виправдовуючи свій і соціальний і соціалістичний радикалізм тим, що настрій мас був такий, що „з кличами недемократичними і несоціалістичними не можна було показатись між люди“ (І. Мазепа. „Підстави нашого відродження“ В-во „Прометей“, 1946, ст 161).

Ліва частина емігрантських соціалістів (як от Винниченко, Шаповал) обвинувачують знов правих соціалістів, що вони не випередили большевиків заснуванням на Україні своєї української радянської влади. Недавній розгром українських ідейних комуністів з КП(б)У — дає найкращу відповідь цим „змагунам“ проти Москви на її ж таки большевицьких рейках.

Зовсім інше сприймання 1917 р. витворилось у передової частини молодих уже підсовєтських українських поколінь. Вони добре відчули відсталість і глибoku духову та психологічну незрілість української інтелігенції, а також української шляхти і буржуазії перед лицем великих подій 1917 року. Подібно до Липинського, надзвичайно високо цінять колосальну стихійну енергію („хотіння“) українських мас, виявлену в революції, бо вони самі є синами пробудження, енергії, „хотіння“ тих мас. 1917-ий рік для них—універсальне джерело українського відродження. Страшні іспити панування большевицької Москви на Україні не тільки не втво-

рили в них відрази до Української Революції, до 1917-го року, а навпаки, допомогли їм відчутти (а почасти й усвідомити) **окреми́й характер і цілі Української Революції.**

В очах чужинця, а ще більше в очах емігранта, який з прокльонами на устах залишив завоювану ворогом батьківщину, поневолена земля здається в основі своїй уже іншою, неповноцінною, якоюсь мертвою труною, що на неї з хряскотом заскочило герметичне віко.

Прикра помилка! Опинившись у своїй країні, як у клітці, віч-на-віч із ворогом, народ, а надто його передові чинники, більше, ніж хто десь на світі, відчуває щохвилини цього ворога і свою смертельну супротивність до нього. Програний бій для поневоленого і полоненого не може відійти до архіву історії, аж поки ворог не дістане відкоша і не настане визволення. Отже, психологічно і фактично боротьба (нехай і в інших формах) триває далі, бо іншого виходу нема. Щоб жити, мусиш не тільки пристосовуватися, а й змагатися. Це змагання неугавно точилося і точитиметься у формах, затаєних у глибині соціально-економічних та політичних процесів. І тут перед очима тимчасово переможеного й вистражданого народу завжди ставатиме той яскравий надійний початок, той безумно відважний 1917 рік одвертого змагу проти вікового ворога. Тут вставатиме (може й ідеалізоване) видиво **органічної окремої цілності Української Національної Революції.** Тут мимоволі втрачають своє значення численні рукави, відгалуження і затоки окремих партійних чи групових течій, спорів, а натомисть вияскравлюється в очах загальне могутнє річище національної революції з усіма підлеглими їй розгалуженнями великого революційно-визвольного „басейну“. Нехай ті розгалуження ослабляли новий потік, але вони все ж таки належать до нього.

Так події 1917-20 років набирають в очах передової підсоветської людини свого цільного заокругленого позитивного вигляду.

І цілком зрозуміло, що на Україні обтяжених помилками провідників цієї революції (від Винниченка і Грушевського до Петлюри і Скоропадського) слушно вважають за героїв, за наш національний капітал. Одночасно усвідомлюється (на власній шкурі) їх помилки і чітко вчирисовується необхідність самостійної духовости, культури і думки, яка проникала б у всі проблеми україн-

ського життя, охоплювала б усі шари його суспільства. Зокрема робітниче питання і дерусифікація пролетаріату, взаємини соціальних клас, проблеми економіки, освіти, кадрів і т. ін. знаходять таке глибоке розуміння, як ніколи раніш у нашій духовності. З цього погляду критикується аполітично-народницький, космополітично-драгоманівський і малорусько-совєтський комплекси, як просвітянсько-епігонські, залежницькі, провінційні, органічно несамотійні. 1917-ий рік підрубав корінь психологічного провінціалізму, і з нього взяла Україна старт на шляху, що біжить „у майбутнє за багряними кінями нашої геніальної революції“ (М.Хвильовий). На зміну заламаного на півдорозі європейського ренесансу цей шлях несе зародки нового універсального відродження.

Одначе, як слід задокументувати і реалізувати себе цей підсовєтський“ світогляд не міг. Вороги його скоро помітили і щільно закрили йому рота. Не тільки архіви, а навіть те, що випадково проскочило до друку, сьогодні нам недоступне. Тим то в історії нашої громадської думки і культури цей „німий“ період сьогодні не діє, він ніби відсутній, навіть тут на еміграції.

2. УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКА ВІЙНА 1917-23 Р. ЯК ВИРАЗ ДВОХ АНТАГОНІСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОГО СВІТУ

16 грудня 1917 року Антонов—Овсієнко прибув до російської верховної ставки в Могилів і в ролі большевицького головнокомандувача взявся до керування військовими операціями проти України.

Війна проти молодії Української республіки була першою війною большевиків у списку їх кривавих авантур, нападів і агресій за ці 30 років. Її підстави думати, що й останньою війною большевиків буде зудар з Україною. Бо українська визвольна революція і жовтневий большевицький переворот—це два найбільших і найпринциповіших противники, які мали і мають лише одну форму стосунків між собою—війну. Миру не було ніколи ні на хвилину.

Цікаво простежити, як з наростанням сил большевицького перевороту в Росії антитетично, супротивно наростали сили української революції. Так за кілька днів до жовтневого перевороту третій військовий укра-

їнський З'їзд ухвалив домагатися негайного проголошення Української Народньої Республіки. Поки більшовики насильством і обманом перебирали і закріплювали владу в Росії, українська республіканська держава була вже dokonаним фактом,

Ганебний ультиматум Леніна і Троцького з 17 грудня 1917 року, який грозив через 48 годин розпочати війнні дії, якщо молода республіка не стане на коліна, — не зломив проводу республіки. Уряд республіки на чолі з Грушевським і Винниченком у своїй відповіді Совнаркомові дали належну відсіч на нахабний ультиматум червоної Москви. Найширші українські маси підтримали свій уряд. Ця підтримка була продемонстрована того ж таки дня, на З'їзді рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України. Ленін ніколи не допускав, що депутати трудящих України підтримають свій уряд і тому вимагав [хто зна з якого права] скликання з'їзду рад депутатів. Але саме на цьому з'їзді депутати українських трудящих побили й прогнали більшовицьких представників [на чолі з Затонським] і схвалили дії уряду УНР. Це був один із найбільших політичних тріумфів української визвольної революції і українсько-московської боротьби, в лавах якої маршувало, поруч із селянами та інтелігенцією, також і робітництво. (На жаль, цей політичний успіх не зуміли закріпити зброєю]. На перші військові більшовицькі виступи проти України пролунав IV Універсал Центральної Ради про цілковиту державну незалежність України [22. I. 1918 р.), пролилась перша ясна кров під Крутами—розгорнулася запекла, нерівна чотирирічна московсько—українська війна. Не забуваймо, що в цій війні тодішні світові потуги стали фактично проти молодої Української республіки—об'єктивно по боці більшовицького тоталітарного імперіялізму. Оточена, таким чином, з усіх сторін світу—Українська Визвольна Революція **тимчасово** була скута у легендарному і глибоко символічному „чотирикугнику смерті“.

Відтоді більшовицькі диктатори ні на хвилину не забувають, що Українська революція з перших же днів їх приходу до влади стала їм поперек дороги, і що саме вона є їх смертельний ворог. Вони бо знають, що не імперіялістична Німеччина і ніяка інша світова потуга, а визвольні рухи поневолених народів—їх справжній конкурент за формування соціально—політичного і духового обличчя завтрашнього світу. В цьому

символічному хронологічному збігу державного оформлення імперіалістичного більшевизму і антиімперіалістичної визвольної революції народів (на чолі з Україною) проявилися дві основні протилежні і взаємовиключаючі тенденції в сьогоdnішньому історичному розвитку світу. Перша тенденція веде до загибелі і позначається переростанням імперіалізму в тоталітаризм різних кольорів, відходом від безсмертних постулатів європейського Ренесансу, під знаком якого зродилась європейська культура. Ця тенденція ніби повертає історію назад до середньовіччя. Ця тенденція одверто і найповніше виявилася у большевицькому і гітлерівському тоталітаризмі.

Але історичний поступ і розвиток людства підіймає з глибин щораз нові й свіжі народи і соціальні верстви, що несуть з собою прагнення національно-політичної волі і соціальної справедливості, що втілюють собою протилежну до імперіального тоталітаризму лінію — лінію відродження й виходу на світову арену досі недержавних народів європейського Сходу, арабських країн, Індії і т. ін.

Серед них чи не найяскравіше проявилась ця рятівна тенденція розвитку світу в українських визвольних змаганнях і в проголошенні Самостійної Української Народньої Республіки 22 січня 1918 р. **Бо молода Українська держава стала головним запереченням большевицького жовтня з перших його днів.**

Це тенденція послідовного поглиблення, здійснення й поширення на дальші географічні і соціальні терени великої місії європейського Відродження — місії дальшого звільнення людини і нації для їх повного життєвого вияву.

Не диво, що більшевизм вбачав і вбачає в Українській Революції, у відродженні молодих переважно некапіталістичних націй, **у викликаному цим відродженням протверезінні європейської людини — свого головного ворога.**

Ось уже 30 років большевики всіма могутніми засобами свого пропагандивного апарату паплюжать і обливають брудом Україну і її визвольну боротьбу. Перед лівими елементами світу вони змальовують наші визвольні змагання, як контрреволюцію, реакцію і гальмо прогресу. Перед середніми і правими колами світу вони змальовують нашу визвольну війну як дикий анар-

хізм, як злочинний бандитизм і антисемітизм, як коляборацію фашизм і т. д. і т. п.

З самого початку большевики взяли курс на провакацію внутрінаціональної братовбивчої війни на Україні (подібно як тепер вони роблять у Франції та Італії). У пропаганді вони хочуть представити українсько-московську війну як внутрікласову війну в Україні. Вправні фальшивники, вони прив'язують соціальні рухи українських мас до воза московських рухів, виймають із соціальних українських рухів їх українське серце. Витворені тими рухами Центральну Раду і Українську Республіку та соціально-політичні і культурні здобутки революції (не говорячи вже про гетьманщину) большевики оголошують за національно-буржуазні і реакційні витвори.

При цьому вони знаменито використовують незрілість і помилки тодішніх українських груп. Великий документ Української визвольної революції — Четвертий Універсал Центральної Ради відбиває в собі всю велич, але також і слабкі сторони тодішньої України. З перспективи тридцяти років ми ясно бачимо ці слабкі сторони: недооцінка значення регулярної армії, без якої немислима була успішна війна молодій державі проти московського напасника; нечітке розмежування між війною старої Росії проти Німеччини і війною України проти Москви, що проявилось у фразі „Тепер війні кінець“. Перша війна була війною двох однаково ворожих Україні імперіялістів — і її кінєдь треба було проголосити на прапорах української революції з перших днів. Тим часом друга війна — війна України проти Москви — була оборонною, визвольною, і її треба було проголосити за священну визвольну війну українського народу; передачу землі в руки селянства проголошено як „скасування власности і соціалізацію землі“, в наслідок чого трудова і нетрудова власність, поміщик і селянин опинились на одній дошці, бо власність на землю касувалась не тільки для поміщика, а й для селянина. Це заважало мобілізації селянина як основного опертя в українсько-московській війні.

Видно, що Центральна Рада, запізнившись на доброго півроку з Четвертим Універсалом, мусіла була боротись проти большевицької підбурюючої демагогії подекуди її ж засобами, конкурувати з ворогом на його ж таки (а не на власних) рейках.

А все ж основні постулати Четвертого Універсалу

звучать для нас як священний заповіт політично-державної незалежності, непримиренності супроти всіх чужинських зазіхань на державну суверенність українського народу. Так само і дух соціальної справедливості, як засади міцної національної єдності молоді держави, дух турботи за добробут і **волю окремої людської одиниці** переходить до сьогоднішнього арсеналу нашої боротьби.

Історія показала, що попри всі свої манівці Українська Революція 1917-18 р.р. вперше за 300 років вивела Україну на генеральні маршрути світової історії. Залишається незаперечним історичним фактом також і те, що молода держава, яка виросла з Української Революції, першою протиставилась большевицькому імперіалізму на самому початку його світового загарбницького походу.

Дедалі чіткішає жахливо запізнене усвідомлення Української Революції, як авангардної антитези до кризово-реакційної авантури „жовтня“.

3. ФАТА-МОРГАНА І ДІЙСНІСТЬ БОЛЬШЕВИЦЬКОГО ЖОВТНЯ

А проте, сьогодні навіть у нашій еміграційній громадсько-політичній думці є невеличка течія, яка визнає „Жовтневу революцію“ за прогресивний соціалістичний переворот у цілій східній Європі і яка шкодує, що „сталінський бонапартизм“ зіпсував велике інтернаціональне діло Леніна. Орудуючи найсумнівішою з усіх логік—логікою аналогій, люди тієї течії порівнюють большевизм із яacobінством та приписують первісним ідеям большевизму (очевидно в період 1903-1923) таке саме всесвітньо-прогресивне значення, як і яacobінству. З цього виходила б аналогія: Робесп'єр—Ленін, Наполеон—Сталін. Відомо, що Робесп'єр увійшов в історію, як людина, яка оберігала французьку народну революцію перед реакційними силами французького фєвдалізму. Наполеон, який теж вийшов із яacobинського середовища, закріпив перемогу над фєвдалізмом у європейському маштабі і конструктивно забезпечив історично вищий ступінь соціальних відносин. Так дії цих двох людей стали символами того, що Європейський Ренесанс зробив ще якийсь один крок до звільнення творчих можливостей людини і нації.

Здавалася б неймовірною аналогія в цьому сенсі

між більшевизмом і яacobінством. Особливо ж для людей, що мають за собою досвід Української Революції і більшевицької неволі. Але це факт, і свіжий приклад маємо під руками у вигляді статті А. Бабенка в першому числі журналу „Наша Боротьба“ за 1946 р.—„Большевицький бонапартизм“.

Автор пише: „Яacobінська революція йшла вгору до ліквідації лівої й правої течії яacobінців. Так само большевицька революція йшла вгору до ліквідації троцькізму й правого ухилу. Яacobінська й большевицька партія були **революційно-творчими**, доки вони очолювали народню революцію (ст. 20]. Наші підкреслення виявляють напрям думки А. Бабенка, який далі схильний визнати советську революцію за явище навіть здоровіше, аніж яacobінська революція. „В советській дійсності,— пише А. Бабенко,—було ніби більше шансів для проведення народньої революції, ніж у яacobінців.“ Цю надію на остаточну перемогу революції Ленін досить виразно сформулював в одному з своїх останніх виступів (у т. зв. „Заповіті“) словами: „В нашій революції не закладено з неминучістю розкол між двома основними клясами революції—робітництвом і селянством. Але такого розколу може запобігти тільки єдність партії“. Під єдністю партії,—турботливо коментує Леніна А. Бабенко,—розумілась не поліційна, а ідейно-організаційна єдність“ (ст. 22 там само).

Ці слова, сповнені невимушеного і мимовільного пієтизму та віри в „творчість“, „народність“ і „прогресивність“ большевицького жовтня, належать не французів чи італійцеві, який дивиться на большевицький „жовтень“ із „прекрасного далека“. Вони належать українцеві-патріотові, полум'яному ворогові сталінського ССРСР, людині, що на спині свого народу і своїй власній пережила увесь жах большевицького „соцбудівництва“, і що в цій же статті дотепно і глибоко характеризує процес самоздійснення брутального і вульгарного цезаризму.

Стає зовсім ясно, що А. Бабенко не бачить чи ігнорує Українську Універсальну Революцію. Не існує для нього і російська народня революція, ні революційні рухи інших народів Російської імперії, які всі разом за перші 10 місяців 1917 р., коли большевицька партія була непомітною і найслабшою силою, **зробили основне діло революції**, а саме: ліквідували імперію і підірвали її потворні соціально-економічні підвалини. Перед нами

яскравий приклад страшної інфекційної хвороби, яка має небувале поширення в цілому світі—від італійського вуличного санкюлота до члена французької „Академії безсмертних“. Живучість і страшну силу цієї хвороби найкраще ілюструє її наявність навіть серед—нехай і цілком одиночних—найновіших „з-підсовєтських“ емігрантів типу А. Бабенка.

Не можна сьогодні говорити про українську революцію без попереднього окреслення цієї хвороби, що так фатально виявилась була в тих розораних роках. Світова література про большевицький „жовтень“ величезна. Праці фотографічно-описові, студії політичні, соціальні, економічні, історико-генетичні, філософські, відображення засобами літератури й мистецтва—все це є в світових матеріалах про „совєтську революцію“. Немає лиш одного—переконливого пізнання цього явища.

Очевидно, для великого пізнання деяких соціальних процесів не досить усього арсеналу раціоналістичної дослідницької науки, хоч вона тут потрібна **в першу чергу**. Та, мабуть, крім неї, потрібне ще якесь „ірраціональне“, щасливе наставлення, вірніше — якась така життєва позиція дослідника, з якої стає видно іншим те явище, а інтуїція і розум спонтанно охоплюють об'єкт з усіх боків. Ця позиція не дається просто „так собі“. Тут пасивне пізнання безсиле. Тут можливе лише пізнання активне. Напр., до кінця пізнати силу ворожої армії можна лише в бою з нею. Соціальне явище є сила, і його може пізнати лише антисила, бодай потенційно її переважаючи. Здається, українці мають і ґрунт, і позиції, і потенціальну силу для боевої розвідки і бойового пізнання фата-морґана й дійсності большевицького комунізму. Але вони не вміють організувати і сконцентрувати сили на ці роботи.

Большевицько-комуністична хвороба успішно розвивається тільки в строго обмеженому субстраті, а саме: в суспільстві, що терпить кризу і злидні, в суспільстві нездоровому і ослабленому. Сьогодні світ в багатьох своїх частинах являє такий сприятливий для цієї хвороби субстрат. Пізнати цю хворобу — це значить не що інше, як перемогти її.

Живучість фата-морґани, приви́ду комунізму найлегше пояснити психологічною природою доведеної до відчаю людини. Вона полягає в отій незнищимій одвічній потребі **ослабленої знедоленої людини** вірити в чудо, панацею, чарівну паличку, що одним рішучим по-

махом ніби то здатна перетворити життєве пекло на рай. В часи великих криз, і руїн, і епічних нещасть конче мусить з'явитися (поруч тверезих і будуючих рухів) могутній міраж якогось ленінізму і Йосафатової долини, ворожки з Станіславова, Лурду, всесвітнього комуністичного перевороту, небесних знаків і побудови комунізму в чотири роки, замість п'яти.

Даремна річ боротися проти такої психози і віри самим лише розумом. Для одержимих не існує ні логіки, ні доказів. Поки існує ґрунт, на якому зростає дана психоза і дана віра — доти існують і вони. Або доки життя не обчухрає одержимих психозою з корою і м'ясом, доки не поставить перед загибеллю і не пробудить од страшної омани. Хоч і це не завше буває ефективним, — і свині, одержимі біблійним бісом, таки кидаються в морську пучину. Міраж, що зродився, як засіб до щастя, перетворюється в ціль, тоді як людина стає засобом для нього. Ці речі старі, як світ, і коштують вони людині більше, ніж що інше.

Психоза маси не тотожня з психозою її вождів, месій і спасителів. Саме тоді, коли людина маси зрівнюється і обтирається до ніщоти, піщинки морської, — вождь виростає в бога, в творця і носія ідеї, міражу, в саму цю ідею — міраж. Біологічна механіка амбіції, шанобливість і егоїзму одягається в плащ пророка, спасителя і не дає вождеві звернути ні в бік, ні назад. Маса в'яже вождя, а вождь — масу в один фатальний вузол, якого не можна розв'язати, хіба тільки розрубати. Коли ж міраж — ідея щось не „дописує“, тоді вождь і його гвардія пускаються на всі хитрощі лиса, на всі жорстокості вовка, на всю брутальність і хамство свині, аби тільки оборонити себе, оборонити „непомилний“, „божественний“ авторитет вождя та ідеї-міражу.

Своєрідність комуністичної фата-морґани супроти всіх інших великих міражів людства полягає в тому, що комунізм, **закорінюючись у психозі** деформованого різними ударами, режимами і кризами суспільства, оформився під плащиком **науки**, створивши своєрідний культ, релігію розуму. Коли перше („психоза“) забезпечує йому вплив на темну юрбу, то друге („науковість“) — вплив на інтелектуальні середовища. Техніко-природознавчий і соціологічний позитивізм XIX віку був своєрідним предтечею комунізму і наукового соціалізму. Коли позитивісти XIX віку були надхненними адептами науки і рацію, то комуністи довели цю відданість до

фанатизму і до релігійно-містичної віри. Коли перші були розумними фанатиками (і не ризикували перенести свою наукову лабораторію на суспільство), то другі стали фанатиками розуму (і з ідіотською простолінійністю заходились здійснювати на суспільстві холодну спекуляцію нічим не зв'язаного розуму. (Недавно член політбюро ЦК ВКП(б) Жданов на одній конференції советських філософів з гордістю заявив, що „марксизм став символом віри народа“. „Правда“ за 24. 8. 1947. Тут коментарі зайві).

Жахлива річ, коли божественне переноситься із далеких небес на „грішну землю“, і з діалектики всесвіту в спекуляцію людського розуму і звірячої пристрасти, і з універсуму великих етичних здобутків людини — на позаетичний (у своїй природі) розум, що являє собою (з одного боку) вдосконалений тисячоріччями тваринний інстинкт. Тут починається сваволя людини, що втратила почуття міри і уявила себе богом — тобто буквально „божевілля“. І тут уже зовсім не важливо, чи „божественний“ вождь чистий ідеаліст, а чи злодій, чи він сповнений найкращих, а чи найгірших замірів. Наслідок один — дезорганізація і руйнація життя до самісіньких його первісних основ. В ідіоті, — писав Шедрін, — добрі і злі якості байдужі.

Дехто каже, що секрет успіху большевизму — в його грі на жадобі, на шлунку. „Грабь награбленное!“ — в цім большевицькім гаслі — і заклик, і моральне виправдання бандитизму. Це гасло одверто грає на жадобі. Алеж ніщо інше, як ненасичена жадоба (в широкому сенсі цього слова) лежить в основі психози чуда, в прагненні чудесної переміни, яка чудом кожного наситить і перенаситить. Прекрасно зрозумівши цю просту річ, большевики зробили цей негайний „насит“ і „перенасит“ рушійним агітаційним ядром своєї „чудодійної“ політики. Ця аморальна політика мала свою реальну опору в найбільше зруйнованій і клясово деформованій частині народніх мас. Ця частина — назвемо її люмпенською частиною — має психологію не осідлих будівничих — борців, а модерного безґрунтового кочовника ХХ століття, матеріального і духовного люмпена—все одно чи це буде хронічно безробітний вуличний пролетар, бездомний бродяга і урка, російський інтелігент, а чи зруйнований „кающийся дворянин“.

Таким чином психологічні передумови для інфекції фата-моргани „жовтня“ коріняться в соціально-еконо-

мічній дійсності старої царської імперії. Ця дійсність, її безнадійна відсталість на тлі європейського соціально-економічного прогресу — дуже добре відома, і ми не будемо багато про неї говорити. Трудно знайти в світі подібне потворно-ракове зрощення фєвдального кріпосництва — з модерним і найбільш концентрованим капіталом; найабсолютніший монархічний абсолютизм-із сваволею інтригуючих придворних клік і провінційних „васалів“, найбільшу імперію, що мала найбільше колоній — і що сама вся в цілому була колонією. Країна ця на 90% складалася з селянства, а водночас більша частина найкращої землі належала не селянству. Країна найвитонченішої аристократичної культури верхів — і масової неписьменности народу; найказковішого багатства — і найфантастичнішого убогства. Така країна натурально не могла не бути країною найчорнішої поліційної реакції — і її дитини — найчервоного радикалізму. „Жандарм Європи“, „тюрма народів“, країна панів і країна рабів. Така була Росія у XVIII і XIX століттях. Такою в основному вона увійшла і в першу світову війну, що помножила віковичний відчай знедоленої й zdeформованої маси.

Ясно, що тут треба було чуда, і то великого, універсального, всеобіймаючого, всеруйнуючого і всеобіцяючого. Марксизм найліпше надавався до цієї ролі. Ленінові не багато треба було пристосовувати „науковий соціалізм“ до умов Росії.

Саме тому, розглядаючи „жовтень“ уже в соціальному аспекті, ми далекі від того, щоб жовтневу катастрофу вважати продуктом виключно злої волі діячів большевизму. Навпаки, визнаємо за ними в 1917 році своєрідну „ідейну чистоту“, велику фанатичну віру в свою історичну прогресивну місію, в спасительне післанництво марксизму-ленінізму. Це були ті добрі наміри, що ними, однак, мостилася дорога в пекло.

Ленінізм є безоглядна інтелігентська реакція на безоглядну російську дєреволюційну дику дійсність. Він є законною дитиною московського вікового беззаконія. В селянських і робітничих люмпен-пролетаризованих царатом низах була вихована московським ладом готовість до найстрашнішої, найдикішої помсти і нищення краю, в якому сам живеш. А водночас жадоба чудесних перемін, чуда і пророка. В інтелігентських колах це саме хоробливе психологічне явище оформилось у системі ленінізму. Найпростіша під сондем річ,

що ці два явища — люмпенський та інтелігентський радикалізм — злилися в одну силу. Найпростіша підсонцем річ — зрозуміти також інтернаціональний характер цього явища. Воно буде скрізь, де нищаться життєві підстави людини, де вимиваються на соціальне дно нуждою і безправ'ям, голодом і війною, значні маси людности. Не тільки біологічні, а й соціальні хвороби, в тому й такі, як кримінальний злочин, є інтернаціональне явище. Убивця йде по світу без паспорта і без права азилу. Не Ленін, а правлячі шари дореволюційної Росії відповідають за „жовтень“ і московський комунізм. Ті шари не хотіли в XIX столітті допустити до влади буржуазію, ослаблювали середні прошарки, інтелігенцію, селянство і робітництво, декласували їх, витворюючи в країні люмпенпролетаріат. Тут, на самім дні свого суспільства, і зачали ті правлячі шари свого наслідника і гробокопця. Що зробив цей наслідник? Він тільки оформив архаїчний московський абсолютизм у наймодернішу тоталітарну відміну інтегралізму. Отже, ми ставимо рахунок попередній трьохсотлітній Москві і кажемо, що „жовтень“ — це здобудок, гідний династії Романових і очолюваного ними імперіального ладу. В певному плані „жовтень“ і СРСР є апотеози, а разом і передсмертна агонія московської імперії. Жовтень роздуб Москву до претензій на всесвітню імперію. Але цим самим він підрізує провідництво Москви в її старих царських межах, і, можливо, на цю роботу йому потрібне буде ще одне жахливе чверть-століття. Є якесь диявольське логічне виправдання „жовтня“ в дегенерації соціальних процесів трьохсотлітньої Москви.

Царат зродив потребу „чуда“, і воно вже не могло не з'явитись. Найпершим фанатиком „чуда“ був пристрасний, як Савонарола, Ленін. Він жив найбільш фантастичними ілюзіями. Під впливом наростаючої світової кризи епохи війни і революції більш-менш тверезий на початку Ленін чим далі більше п'яніє видом чуда негайного комуністичного перевороту.

1905 рік. Ленін-за завоювання влади для політичного демократизму. Але завоювання влади для соціалістичного перевороту він називає „нелёпой реакціонной затеей“. („Две тактики социал-демократии в социалистической революции“. Твори т. VIII ст. 40-44).

1915 рік — розгар світової війни. Війна, — каже Ленін „є передень світової соціалістичної революції“. Соціалізм буде неминучим наслідком розпочатої війни.

„Бутон набух, завтра он превратится в цветок“. Ера пролетарської соціалістичної революції почалася. Гарячі випари кривавої епохи вже зродили психозу чуда. Ленін із надхненням і пристрастю „юродивого“ формує цю психозу і творить фата-морганv большевизму.

Вересень 1917 року. Фанатик розуму і наукового соціалізму „науково“ обґрунтовує неминучість скорого чуда: „... державно-монополістичний капіталізм є найповніша матеріальна підготовка соціалізму, є передвхід його, є той щабель історичної драбини, між яким (шаблем) і шаблем, що називається соціалізмом, **жодних пром'іж них щаблів нема.** Соціалізм тепер дивиться на нас із усіх вікон сучасного капіталізму.“

Ми підкреслили слова, абсурдність яких сьогодні доведена життям і ясна навіть школяреві. Зовсім ясно, що слідом за демократичним приватно-власницьким капіталізмом та імперіалістичними монополіями йде, за визначенням Гільфердінга, система тоталітарного державного господарства (СССР, націонал-соціалістична Німеччина) і частково удержавлена економіка Англії, характер планово — „соцзабесівського“ загосподарення окупованої Німеччини, тощо. Між іншим, що найбільше вразило старого ученого соціаліста Гільфердінга, що тоталітаризм виступає завзято проти капіталізму, і то саме під тими гаслами, якими досі користувався виключно сам соціалізм.

„Соціалізм, — пише у вересні 1917 р. Ленін. — є не що інше, як державно-капіталістична монополія, яка повернена на користь усього народу і яка в такій мірі перестала бути капіталістичною монополією. Тут середини нема.“ Практичний висновок із такої „теорії“ був ясний: негайно всякими правдами і неправдами заради найшляхетнішої цілі побудови соціалізму захопити владу і знищити з коренем приватну власність.

Міраж був готовий. Фата-моргана підіймалась на політичному небі Росії величавим червоним мильним бальоном.

Безудержна фантазія декласованого російського інтелігента вже малювала фантастичну мету. Обожена „мета“ заступила людину. Людина стала засобом. Так дореволюційне моральне і фізичне нищення людини і її життєвих підстав знайшло в ленінізмі не заперечення, а своє політичне-релігійно утвердження. Людина не мала воскреснути, а мала стати шрубиком у великій

універсальній політичній машині, що будувалася сотні років, а тепер мала бути по-більшевицьки реконструйована і вивершена.

Зрозуміло, що проти гуманітарно-наснаженої національної Української Революції, яка протирічила всякій світовій механічній універсалізації суспільства, левізм виступив якнайгостріше. Але **мусів рахуватися** з колосальними силами тої Революції. Якийсь Гр. Мотузка з нагоди 30-річчя березня так і пише про 1917 рік: „Провадячи революційну роботу серед робітників, селян і солдатів, перебуваючи в самій гущі українських трудящих мас, большевики України **не могли не зауважити того факту, що в народі живе глибокий протест проти національного гноблення царизму**“. І далі говорить про великі впливи укр. національних партій серед українських мас. (газета „Радянська Україна“, 12. III. 1947, Київ). Ці сили треба було політично перемогти, що значило також зломити війною, терором і обманом безоглядної демагогії.

Посилаючись на планетарний універсалізм комунізму, Ленін одриває національне питання від соціального і обіцяє розв'язати національну справу „проходя, мімоходом, як побочний продукт“, Тут пускається в обіг одно з неперевершених своїм обманом і демоогогією гасел — права націй на самовизначення „вплоть до отделенія“. Знаючи, що 90% націй світу з тугою чекають свого національного самовизначення, Ленін вживає це гасло, як звичайний політичний трюк. Меморандум Леніна про оголошення війни Україні теж починався заявою про право націй на відокремлення.

Очевидно, Ленін міг ліпше, ніж Микола II-ий, зрозуміти колишнього царського прем'єр-міністра графа С. Вітте. Цей останній ще до війни попавши у відставку, писав:

„Уся помилка нашої многдесятилітньої політики—це те, що ми досі ще не усвідомили, що від часу Петра Великого нема Росії, а є Російська Імперія. Коли біля 35% населення—інородці, а руські поділяються на великоросів, українців і білорусів, то неможливо в XIX і XX віках провадити політику, ігноруючи цей історичний капітальної ваги факт... Можливо, для нас, росіян, було б краще, щоб була Росія, і ми були тільки росіяни, а не сини спільної для всіх підданих царя Російської Імперії“. („Воспомінанія“, 2, ст. 239).

Ленін визнавав першу тезу Вітте про безглуздість ігнорації національного питання, але висновок зробив інший. Він не міг на ділі відмовитися від російського імперіялізму, і провадив далі вікову російську імперіальну політику. Нове в Леніна було те, що він заради „ширших“ цілей спритно і рішуче прикривав її антиімперіалістичними гаслами і бутафоріями.

Ми добре пам'ятаємо також численні статті Леніна, в яких він заспокоював національну совість москалів, щоб не боялися вони, що більшовицьке гасло „самовизначення націй геть аж до відокремлення“ пошкодить московській імперії. „Інтерес (не по-холопському зрозумілої) національної гордості великоросів збігається з соціалістичним інтересом великоруських (і всіх інших) пролетарів (В. Ленін. Т. XVIII, ст. 83). Тут оте соромливо взяте в дужки—,і всіх інших“—призначалось для українських „червоних“, щоб вони, як колись українська шляхта в поміщицькій Росії, мріяли дістати своє місце в панівній касті большевицької Росії і зрадили український національний фронт.

„Спаси Росію“ від національних революцій—ось як визначає сьогодні керівна большевицька преса завдання жовтневого перевороту й большевицької війни проти молодих національних держав, і насамперед проти Української Народньої Республіки“. „Країна була на роздоріжжі. Або йти назад, до роздріблення, або, рішуче зруйнувавши старий порядок, вийти на стовбовий шлях історичного розвитку, об'єднавши на новій, соціалістичній основі народи Росії, створивши нове многонаціональне державне утворення—советську державу,—так стояло тоді питання“. (Е. Городецкий. Значение Октябрьской Социалистической революции в исторических судьбах нашей родины“, журнал „Большевик“ №21, 1945. Москва, ст. 29). Сьогодні спадкоємці дому Романових з цинічною радістю відзначають, як громозвід „пролетарської революції“ „спас Росію від національних революцій, як „советська революція (читай-контрреволюція—Ю. Д.) оголосила рішучу боротьбу буржуазному сепаратизмові і тим самим відкрила нову епоху в історії нашої родини, епоху собіранія Советської Росії“ („Большевик“, орган ЦК ВКП(б), №21, 1945, стр. 32).

Дійсно, великоруський »інтерес“ та національна гордість і на цей —„соціалістичний“ раз геніяльно „совпали“ з поневоленням всіх інших народів імперії, але сьогодні не тільки український, а й московський робітник

з цього не тішитися. Бо з світового соціалізму нічого не вийшло, а російська робітничка кляса є занадто велика кількісно, щоб стати упривілейованою кастою. З українських же „робітничих мас“ дорвалася до державного пирога лише купка „пролетарських“ Безбородьків і Родзянок—отих Мануїльських, яких ставлять сьогодні на міністрів закордонних справ Української РСР лише тому, що вони ніколи нічого спільного з українськими трудящими не мали. Ми не забули, що сказав сьогоднішній „наш мінзаксправ“ Д. Мануїльський ще в 1918 році, приїхавши до Києва в ролі московського уповноваженого для мирних переговорів з урядом Української Держави. (Ці „мирні“ переговори мали тільки виграти час для Москви і дати Мануїльському змогу вербувати на свій бік білогвардійські елементи на Україні). **»Россия может воскреснуть** либо как единая монархия, либо как единая федеративная республика советов“—сказав тоді Д. Мануїльський в інтерв'ю даному ним для ворожої гетьманові білогвардійської газети в Києві „Рускій Голос“ (№116, 1918 р.). Сьогодні вони всі—окупанти і яничари—паплюжать Українську Революцію, радіючи, як „блискаucha лєнінсько-сталінська тактика ізоляції від народу“ національних українських партій забезпечила „собіраніє советської Росіі“ („Большевик“, №21, 1945).

Ця ізоляція українських партій від мас, невтралізація революційної соціальної енергії українського народу в московсько-українській війні 1917-23 рр. більшовикам удалася тільки тому, що та стихія сама по собі була сліпа, а українські партії в умовах царату не могли вирости на організаторів ірраціонального стихійного соціального „хотіння“ мас.

Як би там не було, а кризь інтернаціональну нору люмпенства більшовизм проліз і на Україну, де він ще до 1919 року не мав своїх сильних організацій. Це космополітичне, деклясоване до мозку костей люмпенство мало своє місце і серед частини нашої зараженої промосковленим космополітизмом інтелігенції, і серед тих досить численних мас, яких нужда і безправ'я вимили на дно із селянської і робітничої кляси, які теж безмежно жадали чуда. Большевицька фата-моргана полонила пізніше і тих полум'яних безусих українських патріотів (укапісти, боротьбисти), які, перебуваючи у військах Української Республіки, з відчаєм дивились на те, як то німці, то австрійці, то французи з білогвардійцями ігвалтують молоде державно-історичне відродження нації і

як соціалстичний провід Центральної Ради мимоволі на практиці опиняється в ролі епігона большевицького соціалізму. Що дивного, що ця молодь після півтора року невдач пішла не за епігонами, які очолювали ці невдачі, а за, так би мовити, оригінальним першоджерелом чи первотипом? В умовах чотирекутника смерті Української Революції вони теж ждали чуда і знайшли його в... „загірній комуні“, вклавши в неї і всю повноту надій Українського Відродження.

Але перш ніж судити поведінку провідників і учасників Української революції 1917 р. треба знати, що вони мали за собою 250 років „пропащого часу“ і не мали свіжої політичної традиції та досвіду. Зате проти них стояв могутній ворог — отих триста років московської традиції будівничих многонаціональної імперії. Традиції, що її московська духовість дбайливо і сумлінно передає від шабля до шабля, від поміщицького царя Миколи до соціалістичного агітатора Керенського, від Керенського — до „інтернаціонального“ комуніста Леніна, від Леніна — до большевицького диктатора Сталіна.

Словом, молоді недосвідчені українські політики мали проти себе політичну московську зрілість, яка чудесно вміє прикрити свої непристойні імперіялістичні апетити жестами самовідречення, „широкої натури“ і такими ідеями-масками, як „общероси“, панславизм, інтернаціоналізм, соціалізм, вселюдський гуманізм, демократія і т.д. Навіть декретоване державою безбожництво уміють вони, коли треба, прикрити патріяршою мітрою. Отже франківський заєць мав проти себе не захланно дурного вовка, а хитро-мудрого лиса-микиту. Не диво, що цей лис зрештою неутралізував чудесну соціальну енергію українських мас. Але чому ж сучасні критики далі грають у зайця? Чому сучасні наші деякі політики, маючи перед собою велетенський досвід 1917 року, і досі ігнорують те наше національне море соціальної стихії, його раз уже були частково використали большевики проти нас і зовсім не використали ми? Чому й досі топчимося і тиснемося ми на вузесеньких коралових рифах інтелігентської „свідомості“, „волютаризму“, „еліти“, словесного „націоналізму“, паперових „держав“ і „урядів“, та інших пустопорожніх газетних трафаретів, що страшенно далеко стоять від реального, соціально-політичного життя України — одної з більших надій Європи? Коли ми вміємо говорити про „провансальство“ української дореволюційної і революційної інтелігенції, то

чому ж проявляємо це „провансальство“ сьогодні самі, трактуючи найбільший наш національний рух з позицій німецького міщанина (як, напр. В.Кучабський)? Чому слідом за Мотузками й Мануїльськими топчемо ми на шпальтах нашої емігрантської преси великий український 1917-й рік? Чому в нас на еміграції одні доводять, що до 1917 року ніякого соціально-економічного поневолення в під'яремній Україні не було („Українська Трибуна“), а інші твердять, що наше селянство прийняло колгоспи, як свою рідну соціально-економічну форму („Наша Боротьба“)? Чому не розуміємо ми того, що історія може тому й відстрочила відродження таких народів як український, щоб вони сьогодні, ставши між капіталізмом і більшевизмом, між імперіялізмом демократичним і тоталітарним, знайшли третій, може єдино реальний вихід і порятунк? Чому не здатні ми підхопити, напр., ідей Липинського і Хвильового, які (один ішовши від села, а другий — від міста) вже бачили перед собою великий історичний тракт, на якому лежить майбутнє?

Часом здається, що більшовики скоріше за нас зрозуміли потенційну силу і суть нашого відродження, і тому з такою несамовитою наполегливістю провокують його своїм терором, пропагандою і цілою системою так зв. „національної політики“.

3. РУШИНІ СИЛИ І ОКРЕМИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

27 і 28 лютого 1917 р. [за старим стилем, 12—13 березня за новим] в столиці Російської імперії сталася подія, яку можна вважати початком Української Революції. Волинський, Ізмайловський, Преображенський гвардійські полки, що складалися з українців, збройно виступили проти уряду „єдиної—неділимої Росії“. Зокрема лейб-гвардії Волинський полк, шефом якого був сам імператор Микола II полк, який відзначався найбільшим внутрішнім порядком і дисципліною та культурністю, забив гвардійського генерала і вступив у боротьбу проти трону й імперії.

Цей виступ українців—гвардійців зразу оформив продовольчі заколоти петроградського населення в збройно—політичний революційний зрив і відіграв ролю іскри, якої так довго бракувало, щоб зірвати пороховий

погріб під мурами „тюрми народів“. Не знаємо, чи ґвардійці—революціонери були зв'язані з петроградською організацією української тамтешньої колонії. Але вони маршували в передових лавах величавої 20—тисячної української маніфестації по вулицях Петрограду під жовто-блакитними прапорами Української Революції. [Не випадково офіцерський склад Волинського полку дав Українській Революції командира військ УНР—генерала Омеляновича—Павленка.],

Грізний український удар ґвардійців започаткував Українську Революцію, забезпечив їй провідну роль авангарда всіх інших рухів многонаціональної імперії, що мали вирвати Східню Європу з вікового рабського сну. Київ одразу перебрав на себе природню роль керівного центру Української Революції. Через п'ять днів після збройного петроградського виступу українців уже народилася Центральна Рада, за формальну дату заснування якої вважають 17 березня за новим стилем.

Революція почалася під час світової війни. Молодий і зрілий віком фізичний цвіт нації [біля трьох мільйонів чоловіка) перебував тоді в армії—в запіллі і на фронтах. Селянин і робітник, інтелігент і всі інші були об'єднані спільною солдатською долею. Цим пояснюється величезна **роля солдатських мас в Українській Революції**. Гра на слов'янських і релігійних почуттях українського селянина дала змогу царському урядові провести мобілізацію 1914 р. з деяким політичним успіхом, тим більше, що й українські керівні політично-культурні кола підтримували цю чужу, непотрібну, шкідливу війну. Та вже після першого року війни, український вояк інстинктом відчув, що проливає свою кров у чужій армії і за чужі йому, українцеві, інтереси. Наші історики часто замовчують факти революціонізації українського села й міста під час війни. Всі ті численні робітничі страйки в Донбасі, Києві, Харкові, Миколаєві та по інших містах. Селянські заколоти і навіть спроби повстань на Харківщині, Київщині, Катеринославщині, Полтавщині. Для втихомирення селян на Київщині були викликані війська з-під фронту. В суворому іспиті війни Російська імперія з її феодальними ладом показувала свою внутрішню вичерпаність і безсилля. Анархія, харчові кризи, розвал постачання армії, чутки про запродавство і зраду в різних місцях керівного апарату—все це живило революційний дух солдата, насамперед українського, що для нього „матушка—Россея“ була

чужим, непотрібним, а тепер ще й таким смертельно — ворожим і жадним на кров ідолом.

У війську виникає безліч інцидентів між українцями — вояками і начальним складом, частішають випадки відмовлення йти на фронт. Були навіть повстання окремих частин.

Українська „свідома“ й несвідома інтелігенція йшла у хвості цих стихійно-антиімперських українських мас. Большевики пізніше це добре використали у своїх інтересах, вбиваючи клин між народом і його інтелігенцією. Вони слушно вказували на відсутність самостійності в позиціях українських організованих сил. На те, що одна частина української інтелігенції, що була в межах Росії, орієнтувалася на перемогу Російської царської імперії і підтримувала її війну. А друга частина, що була на території Західньої України і під австро-німцями, орієнтувалася на перемогу центральних держав і теж підтримувала їх воєнні зусилля. Українські ж солдати взаємно проливали в чужих арміях свою братню кров, і це не могло не доходити до їх свідомости. *)

Не диво, що український вояк, не дожидаючись гасла, сам розпочав Українську Революцію. Стихійне національне самовизначення і унезалежнення українського солдата і матроса на протязі 1917 року відоме в нас під назвою „українізації війська“. Українські політичні керівні кола не розуміли цього процесу і часто гальмували його. Проф. Д. Дорошенко присвятив у своїй „Історії України 1917-23 рр.“ цьому питанню цілий розділ, в якому довів цю тезу убивчими фактами. Лише невеличкий гурток на чолі з Міхновським, організувавши „Український Військовий Клуб імени гетьмана Павла Полуботка“, намагався правильно організувати стихійний український рух солдатських мас. Але соціалістичні лідери Центральної Ради усунули Міхновського і його товаришів од керівництва цією роботою. Вони, поспідовні драгоманівці й марксистки, вважали ганебним для своєї соціалістичної інтернаціональної честі розбудовувати Українську Армію, або, як вони говорили, „шовіністичний мілітаризм“. З другого боку, есер Ке.

*) Нам відомий такий маленький факт, що українець — начальник артилерійної батареї в російському війську, випадково довідавшись од полоненого галичанина-стрільця про місце розташування галицьких стрільців, перевів принцип обстрілу з позицій, зайнятих галичанами, на „переліг“, щоб не бити по своїх братах.

ренський і вся російська революційна демократія та більшовики, тремтячи зі страху за цілість Російської імперії, люто нападали на „українізацію багнетів“, плямуючи її як зраду „загально-російської революції“.

Замість кинути з перших днів Революції гасло негайного миру і виходу України з війни в її державну самостійність, піти навіть на якийсь час у запілля, але зате втягнути українські маси з перших же днів в боротьбу на життя і смерть за визволення України, соціалісти з Центральної Ради витрачають безліч часу, енергії і соціальної демагогії, щоб зломити національне самовизначення українського солдата. Непокірних плямували, як дезертирів, які „не хочуть йти на фронт, прикриваючись лиш своїм українством“.

Маючи типову для останніх півсотні років української інтелігентської духовости відразу до держави, війни і війська соціалісти іронією долі намовляли і заганяли українського солдата йти проливати далі свою кров на русько-німецькій війні, за російську державу й військо. Цікаво, що найбільш переконливим аргументом у них було те, що цього вимагають „інтереси волі України“.

Тим часом логіка речей була проста й ясна: із звичайного дезертира, навіть такого, що кидає російську армію єдино для врятування свого особистого життя, вийшов би добрий воєк української армії. Бо він ясно бачив би на цей раз нерозривність своїх особистих і своїх загально-національних інтересів. Виступ „полуботківців“ на початку липня 1917 року, які не хотіли йти на фронт, а натомість бажали очистити Україну від ворожих, чужих елементів, а Центральну Раду примусити до більш рішучої і самостійної, незалежної від Петрограду політики, — цей виступ простих солдатів і підстаршин, придушений збройною Центральною Радою і російським командуванням, є може найтрагічніший доказ відсталости нашої інтелігенції в рішальний історичний момент.

Або матроси, що приїхали з Чорноморської флоту на Український Морський З'їзд, не захотіли вернутись з Києва в неукраїнізовану діючу флоту, але в січні 1918 р., обороняючи Київ од більшовицько-московських військ, майже всі згинули в бою, не здавшись у полон. Чи це теж було дезертирство, „прикрите своїм українством?“

Отже стіхійне „хотіння“ українізації солдатських

українських мас, стоваришованих у муках війни селян і робітників—є одно з найпрекрасніших явищ Української Революції, свідомство здорового і незгаслого у віковій неволі національного інстинкту. Геніяльний і грандіозний у своїй силі був цей інстинкт. Водночас слаба, психологічно провінційна і недолуга була наша громадсько-політична думка, зокрема наша інтелігенція. Не доросли вони були до того, щоб належно очолити й організувати той рух. „Свідомі“ опинились позаду несвідомих...

Так само високо оцінюємо ми поведінку **українського селянства** і його соціальні й національні відрухи 1917—1923 р. р. Сучасний націоналіст насміхається ще й сьогодні з тих рухів: „ось ціна неволі!“—Маєте, мовляв, ще гірше, ніж за царату. Так, гірше, але чи значить це, що у фєвдальній імперії не було соціальної неволі? Чи значить це, що селянин не мав жадної рації руйнувати соціально-економічні підмурки тої імперії? Чи не значить це „гірше“, що Україна вступила 1917 р. у війну, яка ще не закінчилась, яка ранить, і виснажує, але є неминучим іспитом на шляху до волі? Становий хрєбет України—хліборобський стан, що його талановитим організатором мав бути Богдан Хмельницький—вирослав і нівечився водночас під руїницьким тиском вікового окупанта. Не розуміють природи цього хліборобського стану ті, хто вважає його структуру під царським чи большевицьким режимом нормальною, хто вважає, що ніякої соціальної радикальної внутрішньої зміни він не потребував для свого відродження. Соціальний революційний рух селянства був інстинктивним протестом проти руїнації хліборобського стану. Одним із наслідків цього руху був український рух серед шляхти, а зокрема і вчення Липинського.

Тим і великий Липинський, що він, сам будучи поміщиком, вважав справою життя чи смерті шляхти і селянства заміну віджившого російсько—польського поміщицтва на Україні відродженим хліборобським станом (у який одним із керівних елементів увійшла б також і здорова частина дерусифікованої і деполонізованої шляхти). Що він бачив розмивання хліборобського стану з одного боку в бік одірваних од землі зденаціоналізованих поміщиків і капіталістів-аграріїв, а з другого боку—в бік неможливого—цього селянина без землі й коня, без роду і плоду. Ворог інтелігентської соціалі-

зації хліборобства, Липинський визнавав законність революційних соціальних вимог селянства.

Коли „Українська Трибуна“ заявляє, що в 1917 р. одної землі селяни посідали 65%, поміщики 35%, а яких селянин брав у аренду ще 25-26%, а сам дідач обробляв лише 9-10 процентів орної землі і що, значить, „соціальна революція не могла дати селянинові жадного гектара до д а т к о в о ї землі“ — і, отже, була безглуздом, то ми готові включити цю блискучу вправу на додавання і віднімання в підручник арифметики, але не в підручник сільсько-господарської економії. Бо, поперше, не можна легкогажити того, що поміщик (за невеличким винятком) був на Україні одним із провідників колоніальної політики Москви й міжнародних монополістів, і що прибутки з тих 35% орної землі (лісів та інших угідь „Укр. Трибуна“ не рахує, — то дрібниця для неї) йшли в неукраїнську кишеню. По-друге треба розібратися в соціальній динаміці всередині тих 65%. А там ішла жорстока диференціація. З одного боку посесор-орендар; за ним ішов багатий землевласник — і все це явно йшло в малоросійську вірогіддану підвалину імперії. А, з другого боку, йшла пролетаризація, тобто перетворення середняка на незаможника і наймита. Пролетаризація — це не тільки відхід у промисловість зайвих на селі робочих сил. Це жорстокий процес розшарування хліборобського класу на бідних і багатих, на вірного Москві Пузиря („Хазяїн“ Тобілевича) і на декласованого й деморалізованого незаможника, який був напівпролетарем — напівселянином, але ні робітником, ні селянином уже не був. Вірний старим хліборобсько-українським засадам свого життя, український селянин тікав від пролетаризації в середню Азію, Сибір, на Далекий Схід і там на нових просторах у важких умовах колонізації дикого краю зберігав українсько-хліборобську структуру свого життя. А на їх місце приходили на українську землю німецькі (читай у Шевченка), чеські (читай у Самчука) та інші західньо-європейські колоністи, а також і росіяни. Так національне гноблення приводило до соціальної неволі, до руйнації хліборобського стану і до хворобливої внутрішньої деформації його. 1917 рік український хлібороб сприйняв, як радісну провість свого соціального відновлення і свого утвердження на нашій і своїй землі.

Перші ж вістки про Українську Визвольну Революцію викликали зворотній потік (із Сибіру та Азії) цих

емігрантів додому. Тепер вони надіялись найти на Україні розчищене революцією поле для своєї здорової хліборобської діяльності. Цей незаможник, втілення оплаканих в народній пісні сільських злиднів і упадку, байстрюк свого суспільства ба навіть свого хліборобського класу, був прекрасним матеріалом для чужої демагогії і підчас гетьмана Івана Мазепи, і підчас гетьмана Павла Скоропадського. Принагідно експлуатований і глотаєм, і торгівцем, і урядом, до того ж гнаний на криваву війну, опинившись у темряві злиднів і неграмогності — він становив собою в хліборобським стані ту чорну діру, через яку легко пролізла гадина ворожої злочинної демагогії. Неорганізований і нескерований своїми, став страшною зброєю чужих розкладових і ворожих для села сил. Його прекрасна активність і непогасла туга за власним двором, родиною і соціальною справедливістю могла стати (а частково і була) великою позитивною силою в національній визвольній революції.

Лишався середняк, затиснутий між богатством і злиднями, втомлений війною, zagrożений пролетаризацією, самотний у класовій аморфності хліборобського стану. Він до зубів захищав свої інтереси. Йому не легко давалися ті 10 золотих рублів за щорічну аренду десятини землі в поміщика і тих 70-100 золотих рублів, що з нього брала щороку колоніальна економічна політика царату. Чи було нонсенсом його прагнення до соціально-економічних перемін на селі? Середняк найбільше підтримував спроби організації української державности. Це він дав Петлюрі вояків, це він аж до 1924 року кричався в партизанських боях.*)

*) Досить згадати епопею села Медвин на Канівщині, яке мало понад 12.000 мешканців, переважно незаможників і середняків. Воно зліквідувало в стихійний спосіб поміщицькі маєтки і царські порядки, але скоро запровадило в себе новий добрий лад, не зважаючи на брак керівництва з центру. Підпорядковувалося Центральній Раді й урядові УНР, даючи добрих вояків. Організувало добре шкільництво і культурну роботу, кооперацію. Інтенсивний спосіб господарювання забезпечував медвинцям добрий збуг садовини, меду, цукрового буряка. В Медвині було багато ремісників. Про соціалізм і не думали. Під цим Медвином ішли бої з німцями, денікінцями, поляками і більшовиками. Довго не могли більшовики взяти це, як вони казали, петлюрівське гніздо. Медвин взяла тільки армія Будьонного, в запеклих осадних і вуличних боях. Більшовики спалили 2.000 хат (село горіло три дні), розстріляли сотні наймолодших селян, і ще довгі роки вивозили медвинців на заслання. В 1932-33 рр. цілі вулиці, переважно комнезамівські, спустіли від голоду. Однак, медвинці і тепер не зітхають за царською Росією. Вони вважають, що розпочата в 1917 р. боротьба ще не закінчена. (П. Д-ць. „Як катовано село“ — „Українські Вісті“, № 34 за 5. IX. 1946. р.).

Середняк — колосальна сила, центральна фігура Української Революції змарнована українськими партіями і зрештою хитрістю, вогнем, мечем і голодом нектралізована та поневолена большевиками.

Селянство наше, (а насамперед найчисельніша і найздоровіша його частина—„середняк“) витримало багатовікові неймовірні іспити історії, зберігаючи нашу, так би мовити, національно-біологічну субстанцію навіть тоді, коли всі інші соціальні групи, здавалось, остаточно зникли в чужонаціональних хвилях. В ХІХ ст. це селянство здобуває велетенську життєву перемогу, багаторазово збільшуючи свою чисельність і остаточно захоплюючи в своє посідання чорноземні простори від Дунаю і Дністра аж по Волгу і Терек*). В ХХ столітті український селянин робить дальші успіхи, особливо в галузі агротехніки й інтенсифікації та машинізації сільського господарства, житлово-господарського будівництва. Ціною саможертвенної праці сільських матерів і батьків багато селянських дітей дістало освіту, і завдяки цьому з другого десятиріччя ХХ віку маємо ми небувалий зріст української інтелігенції. Колоніальне гноблення і визиск помножені на національне безправ'я не дозволяли селянству витворити свою станову економічну (напр.: кооперація) і політичну (товариства і партії) організацію. Єдиною „організаційною“ формою селянства була сільська громада, неписаний закон тисячолітніх звичаїв, звичаєвого права й обов'язку, закріплений селянським побутом, релігією і мистецтвами.

Цього вистачало для пасивної оборони і фізичного самозбереження селянства, для наступу на чорнозем. Але для такої епохи, як 1917 рік, епохи штурму й натиску, для активного завоювання своїх прав і реформи суспільно-економічних і політичних відносин цього було абсолютно мало. В Революцію 1917 року українське селянство увійшло без своєї модерної організації. Добросовісна аналіза покаже кожному, що ні одна із партій Української Революції не має права називатися селянською.

Українська партія соціал-революціонерів (есери) заснувавшись уже підчас революції (установчі збори відбулися 4-5 квітня 1917 р.) була, як це показав Ли-

*) На одному міжародньому з'їзді ґрунтознавців один чужоземний ґрунтознавець сказав, що найпевніша ознака принажності справжнього чорнозему по всій земній кулі одна й та сама — біла українська хата.

пинський, типовою інтелігентською партією. Вербуючи в свої лави селян, утворивши собі, як придаток „селянську спілку“, що її названо „професійно-становою організацією українського селянства“, претендуючи на справжніх представників, заступників і організаторів селянських інтересів, есери всім духом, світоглядом, методом і тактикою своєї діяльності були типові інтелігенти. Ми не знаємо соціального складу партії есерів, але це не зовсім випадкова річ, що провідні кадри есерів були неселянського походження. Ще більше неселянською була їхня ідеологія. З погляду Леніна і шляхтич Драгоманов був селянським ідеологом. Але не з погляду самого селянства. З епігонами Драгоманова — есерами — було ще гірше. Списавши свою програму з проєктів російських есерів, упившись до забуття модними соціалістичними та інтернаціоналістичними ідеалами, ця партія була виразником хибно витлумачених інтересів (а вірніше настроїв) різночинної української інтелігенції, що розмножилась підчас війни, і, не маючи свого здорового соціального і культурно-політичного клімату, розсипана в російському середовищі, ні духово, ні економічно не була зв'язана з селянством та його віковими традиціями. Вони з собою „несли на село“, а не приносили з села.

Ці молоді ідейно-чесні і завзяті хлопці своїм правим крилом опиралися на драгоманівський соціалістичний федералізм і йшли на тісний альянс із російською революційною демократією (вірніше не могли до кінця відсепаруватися з її лона). А своїм лівим крилом есери пішли від драгоманівства до російського марксизму і ленінізму, з небувалим завзяттям тягнучи за собою незаможницьку і навіть середняцьку частину села. Не маючи своєї власної політичної організації, село віддало своє довір'я і свій голос на виборах в Установчі Збори не російським есерам, есдекам, большевикам, чи консерватистам, а їм — українським есерам, що називали себе партією **українського селянства**. Не вина селянства, що цим актом довір'я до національних партій воно обезголовило себе в рішальній історичній боротьбі 1917-23 рр.

Але ми не схильні, слідом за Липинським, коштам есерів обілювати українських консерватистів. Для нас важлива не проблема вини й кари, а проблема рушійних і провідних сил Революції, навіть не так проблема причин і

наслідків, як проблема основ, ґрунту, характеру сил та подій того часу.

Була ще одна партія, яка називала себе хліборобською—Українська Хліборобсько—Демократична Партія, що її установчі збори відбулися лише 29 червня 1917 р. Ця партія (що до неї пристав і перший нарис програми якої написав, В. Липинський), обіцяла бути партією правого консервативного крила хліборобського стану. Більше того, вона могла б причинитися до народження, консолідації і організації усього хліборобського стану—від неможливого до українського дідича-хлібороба. Але цього не сталося з кількох причин. Найперша з них та, що до УДХП не пристала зразу основна частина шляхти, яка до кінця Революції, можна сказати, до свого загину, перебувала в річищі російського і польського життя, йдучи в таборі російської контрреволюції. Друга причина — запізнений вихід цієї партії на поле бою. Події 1905 р. дали нам Липинського, але не розбудили і не навчили українську шляхту. Видати перший нарис своєї програми через півроку після початку Революції, напередодні жовтневого перевороту в Москві — це значило не взяти в Українській Революції участі. Третя причина поразки УДХП — недостатнє розуміння соціально-економічних інтересів основної маси селянства і віковий розрив та ворожнеча з ним. Провал гетьманської держави 1918 року завдячує всім тим обставинам.

На цьому ґрунті рухи селянської стихії нам аж ніяк не здаються безглуздими. Що робило селянство? Основна його (незможня і середня) частина одразу спалила мости до поміщицько-бюрократичної Росії (чого не зробила ні інтелігенція, ні шляхта, ні промислово-торговельна буржуазія). Селянство відмовлялось воювати на чужих Україні російсько-німецьких фронтах і, коли його не хотіли переводити в українську армію, дезертувало додому. Селянство валило на місцях апарат царської імперії й імперії Керенського, розділило (при підтримці інтелігентських партій) маєтки поміщиків, що в основній своїй масі пішли в білогвардійську реакцію, як уміло-організувало свою місцеву самоуправу, кооперацію, просвітні товариства, школи (подекуди навіть і сільські гімназії). Після першого вибуху революції, доконавши бажаних перемін, виявило селянство великий потяг до порядку, без якого немислиме було

його творче продукуюче життя.*) Воно стихійно пішло спершу за Центральною Радою і урядом УНР, поки ті не розгубили марно всіх перших двісті днів нагоди і свого авторитету. Селянство пішло було б і за гетьманом, якби його прихід був підготовлений хоч десятиком років праці гетьманської партії і якби гетьман посідав щодо селянства хоча б таку позицію, яку посідав Наполеон щодо селянства французького, тоб-то щоб був він гетьманом насамперед селянським, а не поміщицьким. Повстання проти гетьмана було неминучим і відповідають за нього гетьманці не менш ніж республіканці.

Питання селянської аморфності й анархізму нам аж ніяк не здається таким „самозрозумілим і ясним“, як резонерам із соціалістичного, гетьманського, чи оунівського табору. „Помиляються, коли кажуть, що від сваволі всіх залежить заснувати державу: „скоріше для кожного з абсолютно необхідним бути в державі“,—каже Гегель у своїх „Основних лініях філософії права Hegel. „Volk. Staat. geschichte“, Stuttgart, 1939. стр. 245. (Вибір із творів). Це почуття абсолютної необхідності бути в державі збереглося в українському селянстві всупереч віковому пануванню над ним держави йому чужої, ворожої, невластивої і шкідливої. Селянство було анархістом супроти цієї ворожої держави і її елементів в українським державнім будівництві 1917-23 рр. З цього погляду Махно, якого так неслухно називають бандитом, належить до галерії найтрагічніших фігур української історії. Кожний лає Махна бандитом. Але кожний хотів би мати цього геніального вояка в своїй війську і послуху:

Чому, чому ти не червоний?
Кому, кому твої вогні?
А вітер — відповідь: нікому!
А вітер — відповідь: для всіх!
Немає для людей закону,
Немає для людей межі **)

Розуміється, мова йде про „закони“ і „межі“, які століттями накидалися Україні чужими, і які з чужини

*) Відомі випадки, коли, як напр., на Звенигородщині, селянство на протязі трьох днів ліквідувало дощенту розперзані в умовах безвладдя кримінально-злочинницькі банди й окремі їх елементи. Дивує блискучість цих прочищувальних операцій, що охоплювали в один день десятки сіл. Нема підстав ставитися до цих „самосудів“ інакше, як до судів Лінча не зорі історії США.

**) В. Сосюра. „Махно“, поема заборонена для друку.

перлися на Україну і під час Революції. Коли наші провідні верстви і політичні кола не могли дати всеукраїнської ідеї, здатної об'єднати основні маси українського суспільства в своїй державі, то селянство почало творити свої місцеві „держави“, з своїми маленькими арміями і апаратом. Бо інстинктом своїм селянство пізнало, що ця Революція є та віками ждана нагода звільнити й перебудувати своє життя відповідно до своєї національної природи та своїх національних інтересів. Селянство інстинктивно вважало безглуздою нісенітницею піддатися тепер ще раз якійсь невластивій і ворожій йому державній організації — всесвітньо-соціалістичній, московсько-комуністичній, російсько-монархічній, німецько-юнкерській, польсько-панській і т. д. Селянство власною шкірою пізнало їх ціню. І воно пішло не до тих, хто не міг розірвати свого пуповиння з тими ворожими силами, а до Нестора Махна і воювало несамоовито, часом геніально проти їх всіх і вся. Одначе, двадцятий вік — не п'ятнадцятий, і Гуляй-Поле не могло стати навіть Січчю. Відсутню в політичному повітрі 1917 року об'єднуючу велику всеукраїнську ідею замінив у голові Махна і в практиці селян анархізм. Але Махно увійде в українську й світову історію, не як бандит, а як символ непокірності соціальної стихії невідповідним її потребам і природі чужородним організаційно—державним формам. Тоб-то, як символ стихійно непокірності українського селянина і робітника чужородним для України силам, а разом і як доказ незрозумілості всього українського суспільства [насамперед верхів] до створення української вільної держави 1917-23 рр.

З цього могутнього ґрунту виросла постава селянства; воно давало своїх воєнків не тільки до „Вільного козацтва“ й армії УНР, а й до всіх отаманських загонів, які билися проти всіх чужих і ворожих йому навал, зокрема кривавлячись у боях проти большевизму навіть тоді, коли інтелігенція і верхні верстви сиділи вже за кордоном чи в большевицьких урядах. Прекрасний велетенський вогонь, соняшний протуберанець, що відпала в стихійно і затиш, не опанований у властиву для нього тривалу, міцну, творчу організовану форму. Дай Боже, щоб українське селянство і в нинішніх найважчих умовах зберегло в собі цей вогонь, і щоб вогонь той, коли ще раз зробив свій геніальний зльот—може тоді нація не розтратила б його на вітер, а використала у дві

гуні свого державного й універсального відродження. Бо іншого такого грандіозного енергетичного праджерелла немає на сьогоднішній Україні.

Другою по значенню рушійною силою Української Революції було робітництво. Якби Україна з ХУІ століття мала нормальний історичний процес, нездеформований татарсько—турецькою, польською, а останніх 300 років—московською навалою, то справа виглядала б інакше. Очевидно, що тоді, як і в Європі, у нас виріс би могутній середній прошарок, так зв. середньої і дрібної буржуазії—отих самостійних висококваліфікованих ремісників, дрібних і середніх торгівців та промисловців. Московська вікова окупація знищила на Україні цей дуже важливий і здоровий для свого часу елемент. Його місце посів великий чужоземний промислово—торговельний і фінансовий капітал, який потворно зрісся з поміщицькою бюрократичною панівною верствою російської монархії. Концентрація промисловости в Донбасі, в Харкові, Катеринославі та інших кількох пунктах України привела до концентрації робітництва. Колоніально—хижацький характер діяльності великого чужоземного капіталу поставив робітництво в убогі некультурні умови праці й побуту. Пригадаймо собі нетрі робітничих посьолків Донбасу, Кривого Рогу, брудні запорошені робітничі квартали Харкова й Дніпропетровська, Одеси. Пригадаймо собі сільський пролетаріят, що мандрує бездомно по строкових роботах на цукроварнях, на полях Таврії й Херсонщини, отих винниченківських босяків, що скрізь—і на селі, і на шахтах, і у великих чорноморських портах творили летючі ефемерні формації люмпентства. Який це був дикий і болючий контраст до поміщицько—капіталістичної і бюрократичної верхівки колоніального українського суспільства. Уся промислово—торговельна машина народнього господарства України працювала, як помпа, що висисувала трудящі верстви в користь чужоземного капіталу. Не диво, що комунальне і житлове будівництво в промислових центрах України було лише в зародку, особливо в робітничих кварталах. Майже всі промислові зиски України йшли закордон. Трохи в ліпшому стані була та частина українського робітництва, що вийшла з приміських сел, частково на селі й жила або ж була в постійному зв'язку з тим селом. Зокрема залізничники. Але загальної картини становища робітничої класи на Україні це не міняє. Таке становище по-

множилось на жах і горе першої світової війни, цілі якої були абсолютно чужі й ворожі Україні.

Ми питаємо ігнорантів соціальної революції на Україні: чи не закономірним є робітничий страйковий рух на Україні підчас війни 1914-17 рр. і боротьба робітництва проти поліційно—бюрократичного апарату ворожої Україні імперії? Чи не був, об'єктивно беручи, соціальний революційний рух цього робітника з Донбаських і Таганрозьких прифабричних землянок складовою частиною нашої національної Визвольної Революції? І які українські політичні групи чи навіть одиниці реально проникали в цей рух? Хто міг роз'яснити темному й упо-слідженому українському робітникові, що його змагання, протести і страйки мають сенс тільки у зв'язку з боротьбою за державну й економічну незалежність України? Може місцевий осередок російської соціал-демократичної партії та керованої нею профспілки? А чи може той безґрунтовний український інтелігент, який учора був радикал, соціаліст, демократ, федераліст, а сьогодні націоналіст, чи гетьманець, и який і сьогодні на еміґрації пише, що соціальної неволі на Україні перед 1917 р. не було?..

Єдина українська партія, яка називала себе робітничою і видавала підчас Революції „Робітничу Газету“ — „Українська Соціал-Демократична партія (УСДП) — не спромоглася підняти на свої плечі роллю організатора українського робітничого руху. Її не можна було назвати робітничою навіть такою мірою, як російську соціал-демократичну партію, не говорячи вже про західно-європейські робітничі партії, типу англійської. Що менше в робітничих партіях панує позаробітничий інтелігентський декласований елемент, що більше розвинене й організоване робітництво, то далі стоїть воно від інтелігентських соціалістично-комуністичних космополітичних утопій і фантазій, то більше проявляє воно конструктивно—життєвого національного реалізму.

УСДП була чисто інтелігентською партією. Заражена недовір'ям до українського робітництва—УСДП йшла політичними слідами російської соціал-демократії (в її меншовицькому й большевицькому крилах.) Ні на крок не сміла УСДП переступити рямці так зв. „загально-російської революції“: ні послідовною боротьбою за негайний сепаратний вихід України з російсько-німецької війни у свою державну самостійність, ні гаслом антибольшевицької національної спілки робітництва із селян-

ством та інтелігенцією, ні гаслом визволення українського робітника з економічної кабали чужоземного (в тому й російського) капіталу. На підставі історичних фактів, сміємо твердити, що українське робітництво об'єктивно стояло на більш українських позиціях, мало більше „стихійного хотіння“ української держави, як інтелігенти з УСДП. Большевики це розуміли, і по кількох тижнях після березня вже широко виступали по всіх робітничих центрах України, як із гаслом негайного миру, так і з гаслом самостійної України, в той час, як українська „робітнича“ партія трималася за всяку ціну федерації, автономії,—і разом з Керенським та генералом Брусіловим переслідувала дезертирів із російсько-німецького фронту. Отямились (та й то незовсім) аж тоді, як Муравйов знищив під Крутами 300 українських юнаків і почав трошити Київ з гармат. Тимчасом ми знаємо самостійницькі настрої українських залізничників, київських робітників (що дали 16 куренів „Вільного Козацтва“), одеських матросів і вимоги робітника в солдатській шинелі українізації війська. Психологічна несамотійність УСДП не дозволила їй очолити ці прекрасні зародки національно-визвольного українського робітничого руху.

Не можна говорити тут про вину УСДП. Це треба просто зрозуміти. Робітнича кляса є найменш досліджена верства українського суспільства. Трудно знайти в нас хоч одну солідну працю чи роман на робітничу тему. Інтелігенція здавна майже не цікавилась нею, вважаючи основну масу робітництва за російський елемент на Україні. Яка глибока помилка—змішати предмет із впливами на нього. Російську органічну приналежність із російськими впливами. Правда, в робітництві на Україні є певний відсоток росіян. Але чому англієць, росіянин, поляк і всі інші, виїхавши в Америку, можуть стати американцями? Це одно. А друге—чисто—російський елемент в українському робітництві все таки не становить більшості. Наприклад, харківські робітники—це здебільша навколишні вчорашні селяни, або нащадки тих селян. Російський жаргон їх мови ще нічого не рішає. Багато більше рішало і рішає те, що український національний рух завжди відвертався від робітництва, залишаючи його під опіку російських урядових і опозиційних та підпільних організацій. Є своєрідний насміх історії в тому, що в нашій духовості після цілковитої практичної ігнорації робітничого питання (Драгоманов

зачіпав його дуже побіжно й поверхово) зразу вискочили в обіг інтелігентські теорії, на кшталт „диктатури пролетаріату“. Але й зі „сміху бувають люди“ уже по революції (і то вперше в історії України) Хвильовий, Шумський, Скрипник і вся так звана національна опозиція в КП(б)у зробила була практичний наступ на цій ділянці, не без успіху воюючи за дерусифікацію робітництва і за влучення його в український громадсько-політичний і культурний процес.

В переломові епохи, подібні до 1917 р., темпи подій несамовито прискорюються, дні важать за цілі десятиліття. Те, що не змогла підняти УСДП в **перші тижні** і місяці Революції, підхопив і використав більшевизм, виповнивши собою порожнє місце. В жорстоких зударях із дійсністю УСДП розвалилася, пославши слідом за робітництвом до КПБУ і свій уламок—УКП. Грунт цих подій лежить в історичній спадщині, ближча причина—в духовій, а зокрема в політичній несаможитності нашої інтелігенції, зокрема ж УСДП. Але вже сама поява робітничої (нехай і в лапках) партії, з її робітничою (нехай і в лапках) газетою, промовляє за те, що до дверей українського духового процесу постукався 1917-го року новий на українській історичній арені могутній фактор—український робітник.

І це теж належить до здобутків Української Революції.

Говорячи про есерів і есдеків, ми тим самим зачепили питання **т р е т ь о ї р у ш і й н о ї с и л и в У к р а ї н с ь к і й Р е в о л ю ц і ї — і н т е л і г е н ц і ї**. Крім головних інтелігентських політичних партій—есерів і есдеків—партій революційного крила інтелігенції, було ще кілька слабших партій консервативного і поміркованого крила інтелігенції. ТУП (товариство українських поступовців), що потім перетворилось на автономістів-федералістів, а ще пізніше—на соціалістів-федералістів), Українська Трудова Партія, Українська Федеративно-Демократична Партія. Це були скоріше культурно-громадські гуртки ніж політичні партії в правдивому розумінні цього слова. Ці кола ще не позбулися свого дореволюційного страху перед політикою, вони не могли і не вміли стати організаторами якихнебудь чисельніших шарів розбурханого населення України. Всі вони стояли на принципі автономії, визнання Тимчасового Уряду в Петрограді. Вимоги їх стосувались в першу чергу

мовної українізації шкіл і почасти державного апарату на Україні.

Ця безмежна „національна скромність“ не була чужа також і провідним у Центральній Раді партіям есерів та соціал-демократів. Майже до кінця 1917 р. звучатиме в деклараціях Центральної Ради оцей Петроградський провідний мотив першої відозви Центральної Ради до народу. „Звідти (тобто з Петрограду— з майбутніх всеросійських установчих зборів Ю. Д.) у перше на весь світ пролунав у всій своїй силі справжній голос Твій, справжня воля Твоя“. В цих словах — уся трагедія Української Революції 1917 року. Український народ у хвилину генерального наступу закликано до послуху Петроградові. Ворогові. Його голос відстрочено як раз рівно на той час, який потрібно було більшовикам для підготовки „нового зібрання Советской Росії“.

Єдина самостійницька партія Міхновського ще більше запізнилася на поле бою, ніж партія Липинського. Українська партія самостійників — соціалістів остаточно уконститувалася аж 30. грудня 1917 р. на своєму першому всеукраїнському з'їзді. Цікавий і характерний факт, що Міхновський, який іще з 1900 року став пропагатором самостійної української держави, який з перших днів революції змагався за організацію Української Армії, не продумав як слід стратегії і тактики здійснення своїх правдивих ідей. Ні він, ні його однопумці за весь 1917 рік не відважилися на гасло негайного виходу України з чужої для неї війни. Адже сенсативний негайний вихід України з війни означав вхід її у свою державну самостійність. Негайність же такого мирного гасла означала політичну мобілізацію українських мас на війну за самостійність України (ще з весни 1917 р.), тобто в той золотий час, коли більшовики на Україні не мали ще жадного впливу, а керенщина озлоблювала маси своєю московсько-імперіалістичною політикою продовження війни геть аж „до перемоги російського збройства“.

Гасло негайного миру і виходу України у свою державну самостійність—поєднало б в одно нерозривне ціле національний і соціальний елементи Української Революції. Більшовики влучно використали помилки українських політиків в цій справі і ввігнали клин між соціальним і національним, підриваючи тим самим Українську Революцію зсередини.

Отже і такий передовий загін української інтелігенції, як міхновці, дорісши до голого гасла самостійності, не доріс до того, щоб умілою політичною стратегією і тактикою успішно боротися за здійснення того гасла. Справа тут не в чисельности (большевики і в Росії і на Україні на початку революції були чисельно мабуть найслабшою партією). Справа і не в талантах. Не було віри ні в себе, ні в український народ, ні в ту велику щасливу нагоду, яку принесла з собою тодішня епоха. Натомість боялися свого повного успіху, своєї перемоги. Вихований століттями страх і віра в сили російської імперії не дозволяли відчутти (якщо не усвідомити) наявний уже розвал тієї імперії.*) А раз не було віри, то не могло бути й ризику та відваги, без яких нічого не зробиш у такий великій грі історичних сил.

Може ґрунтом цього невір'я був відрив української інтелігенції від народу при всьому її „народництві“. Відрив — оформлений соціалістично-космополітичними ідеологіями (в національно свідомій частині), а також доконаний русифікацією і втягуванням інтелігенції на службу всій системі російської імперії. Факт той, що дев'ятий вал революції ніс інтелігенцію на собі, як кораблик без руля. Факт той, що інтелігенція не повірила своїм очам, не помітила колосальних сил Української Революції, не дооцінила стихійного відродження цілої нації, в тому не тільки селян, а й робітників, а й шляхти та буржуазії. Ми віримо Липинському, проф. Д. Дорошенкові й численним мемуаристам, які фактами доводять, що Центральна Рада відштовхувала від співробітництва з нею і командира І-го Укр. Корпусу — П. Скоропадського, і Липинського і багато інших чесних українських консерваторів, які добре доповнили б революційну асамблею Центральної Ради. О. Назарук у своїй загалом сліпій книзі „Рік на Великій Україні“ (Відень 1920, вид. „Українського Прапора“) нотує цікавий факт: „В. Вияниченко — лівий соціаліст, який вважав найкращих гетьманців ворогами Українського Відроджен-

*/ І. Мазепа в цитованій праці „Підстави нашого відродження“ (ст. 164) наводить витяги зі спогадів Д. Антоновича (Львівське „Діло“ з 29. III. 1937 р.) і Є. Чикаленка; там читаємо, що й М. Міхновський **боявся** на початку Революції проголошення самостійности України, зважаючи на можливий „страшний терор“ кадетів та інших сил після парської Росії.

ня, не вірив ні на грам також простому українському наддніпрянському воякові і був певний свого становища лише тоді, коли його охороняли галицькі січові стрільці“.

На жаль, О. Назарук, який нічогісінько не зрозумів в Українській Революції, не помітив і того, що це покладання Винниченка лише на галицьких стрільців було свідомством його цілковитої недозрілості до ролі провідника Української Революції. Інтелігент, одірваний і від революційного і від консервативного крила великого визвольного руху, і тому певний свого становища лише під охороною третьої сили — ще не заангажованої у внутрішні процеси революції.

Чи не з цього невір'я у власні сили українського народу виникла ота психологічна риса — монополізувати владу, вважати лише себе „свідомими“ і покликаними правильно все розуміти і провадити? І чи не з цього невір'я пішло те борсання від Керенського до Західних держав, від Заходу до Леніна, від Леніна — на еміграцію, від еміграції — до Сталіна? Криштална чесність, глибокий стихійний патріотизм, безмежна любов до України таких провідників Центральної Ради, як Винниченко, Петлюра і Грушевський, **не підлягають сумніву**. Але якими ж без краю трагічними фігурами виростають ці інтелігентські постаті на невблаганно-грізному тлі Великої Революції! Попередній розвиток української духовости приготував їм для великого плавання в кривавих хвилях Революції рожевий паперовий кораблик, сконструйований із найчистіших інтелігентських візій всесвітнього гуманізму і соціалізму. Чи ж можна тут щось говорити про особисті провини вірних синів своїх батьків?

Адже вони—батьки формували перед тим соціально і духову структуру інтелегенції під пресом підкреслюємо це! ворожого панування. Ріст української інтелегенції як і селянства супроводився одночасним її деформуванням. Денаціоналізація, відсутність і неможливість тісних правильних взаємин з усіма класами і групами українського народу, некомплектність по фахам.*) Ук-

* Політики, економісти, організатори народного господарства і фінансів, військові й інженерно-технічні фахівці, філософи—це все були дефіцитні люди серед української свідомої інтелегенції на початку 1917 р. Українці, що мали ці фахи і відповідне до них становище в Російській імперії, були замолоду денаціоналізовані, фізично і духово відірвані від української боротьби—в російське річище. „Свідомі“ українці здебільша мали не практичні, а гуманітарні фахи: етнографи, історики, поети...

раїнська інтелігенція не була по суті ніяким соціальним структурним тілом в українському суспільстві. А головне і не прагнула до цього. Народництво тут пошкодило своїм гаслом злиття з народом, а чуже панування, навики, розкидало інтелігенцію по євразійських просторах імперії. І надаремно Драгоманов закликав українського інтелігента триматися свого краю, вростати в життя свого міста, села, повіту, губернії. Його заклик не здійснився в належній мірі.

Духово-політична структура інтелігенції несла на собі всі ознаки колоніального, несамостійного, провінційного, що все оглядається на якийсь світовий чи інший центр. Додаймо до цього нечисельність тої інтелігенції і велетенські масштаби Українського Комплексу. Великий потяг селянства до освіти (що особливо став помітним після 1905 р.) і перша світова війна викликали появу нової великої хвилі наймолодшої (селянської походженням) інтелігенції, здебільша з середньою освітою, яка дала багато нижчих офіцерів і чиновників в армію та розбухлий військовий апарат імперії. Потенційно це був прекрасний свіжий матеріал, але війна і зв'язана з нею одірваність од свого соціального середовища, як також і національне відродження в бурхливих анархічних подіях Революції—не сприяли тому, щоб це могли бути кількісне поповнення в ір і ш а л ь н о поліпшило соціально-духову структуру інтелігенції. Це наймолодше і найменш підготоване „воєнне покоління“ нашої інтелігенції в жорстокій односторонній школі війни і революції проявило свою життєздатність і може найздоровший національний інстинкт. Саме звідси вийшли керівники „полуботківців“, а також герої Крут, армії Петлюри, і окремих загонів та рейдів (як, напр. під Базаром)

Цікавий приклад до цього селянського наймолодшого поповнення української інтелігенції являє Житомирська юнацька школа — перша українська офіцерська школа. (комплектувалася вона в другій половині 1918 р. (підчас повстання проти німців та війни з другою більшовицькою навалюю). 95% цієї школи становила селянська молодь з незакінченою середньою освітою. Ця молодь відзначалась своїм високим патріотизмом. Не пройшло двох тижнів спокійної праці підготовки, майбутніх старшин, як пайшла на Житомир більшовицька навала. Продовжувати навчання юнакам довелося на кривавому полі під ворожим вогнем. З 5 го березня по 25 квітня школа приймала участь у боях, як в самому Житомирі так і навколо його, особливо на зв'язельському шляху та в районі Коростень—Сарни. Не дали більшовики скінчити військову науку, але ж не вгасили в юнаків бойового духу, не зламали лицарської відваги нащадків славних дідів-запорожців. Не звичайні військові традиції, що виробляються довгим вихованням в школах та старих військових частинах, підтримували дух юнаків, а шира любов до Рідного Краю та нев-

мирущі мрії про незалежність України поривали юнаків на ворога. Всі вони та їх навчителі старшини виявляли в цих боях незвичайну відвагу. Але ж деякі особливо відзначилися або славною смертю, або такою відвагою, що між героями вважалися за видатних. (Цитуємо по характеристичну нотатку із журналу „Прапор України“, за 10. XI. 1919. Кам'янець на Поділлію ст. 13.).

В тому ж числі журналу читаємо замітку про Укр. Держ. Університет в Кам'янці, який мав тоді 1500 студентів та 100 професорів і лекторів. 22. X. 1919 р. він святкував першу річницю своєї праці. „Університетові доводилося працювати при дуже тяжких умовах. Большевицька навала, а також брак помешкань та приладдя значно гальмували його працю“. (ст. 14).

Так серед пожежі революційної війни формувалося перше ширше поповнення української інтелігенції.

Через це „воєнне покоління“ можна було мати вплив на солдатські і робітничо - селянські маси. Але це був матеріал, який потребував ще теоретичного і практичного вишколу, а головне — доброго політичного й духового керівництва.

Тимчасом провідні інтелігентські кола Центральної Ради й Української Революції самі ще проходили „бойове хрещення“ і вишкіл у „вогні й бурі революції“, перебуваючи у хвості українських мас. На те, щоб із бухгалтера і соціал-демократа Симона Петлюри зробився національний герой Отаман військ УНР, потрібно було всього двадцять місяців. Здається небагато. А тимчасом історія давала для організації перемоги всього кілька місяців 1917 року, втрату яких уже не міг компенсувати, мабуть, ніякий геній.

Дев'ятий вал літа 1917-го р. золота нагода Української Революції були розгублені на російсько-німецьких фронтах, в переговорах і суперечках з Керенським та російською революційною демократією, в дискусійній пропаганді інтелігентських ілюзій. І початок 1918 р. застав при владі і за владу лише частину української інтелігенції, яка втратила дійову єдність з усіма іншими соціальними групами народу. Як символ цього страшного розриву між інтелігенцією і народом ба навіть між молодшою і старшою частинами інтелігенції, встала трагедія Крут — цих трьох сотень безусих студентів, що героїчно бились і гинули, залишені напризволяще своєю командою, в оточенні сонних сел...

Тоді, як війська російської „революційної демократії“, порубавши всіх крутян, почали трошити з гармат Київ, тоді, як за українську мову вирізали тисячі киян, наші провідні інтелігенти зрозуміли, що нема „загально-російської революції“, а є Українська Революція і Російська, два зовсім різнохарактерні процеси, між якими

в даний момент можлива тільки одна форма стосунків — війна. Двадцять друга з черга війна у многовіковій історії українсько-московських взаємин. І тоді ж сказав М.Грушевський свої знамениті слова про „визволення від „песього обов'язку“ супроти Московщини ціною „крови тисяч розстріляних українських інтелігентів і молоді“ і про духове визволення нашого народу від „найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути. Грушевський писав:

„Я вважаю визволення від „песього обов'язку супроти Московщини незвичайно важним і цінним. Роздумуючи над цим моментом, я думаю, що не даремно пролилася кров тисяч розстріляних українських інтелігентів і молоді, коли вона принесла чи закріпила духове визволення нашого народу від найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духового чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: це духове холопство, холуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апологетом і панегіристом... Таким холопством вважаю ту вірність, ту служебність не за страх, а за совість, глибоку й непобориму, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявило, в одних частях менше, в інших більше супроти державних, культурних і національних інтересів Росії й великоруського народу“. М.Грушевський. „На порозі нової України.“ Київ, 1918, ст.10 (Стаття „Кінець московської орієнтації“).

І. Мазепа прирівнює не без підстав епохальність і вагу цієї заяви Грушевського до заяви Б. Хмельницького польським послам в зимі 1649 р. після свого тріумфального в'їзду в Київ (І. Мазепа, ст. 167).

Та значіння заяв і слів залежить не тільки від їх прямого внутрішнього змісту, а й від обставин та чину, що супроводять ці заяви. Хмельницький своєю заявою тільки словесно оформив і підтвердив dokonane ним діло. Грушевський, навпаки, своєю заявою скритикував, заперечив попередні політичні діла свої і цілого свого покоління. Заява Хмельницького коронувала dokonanu перемогу. Заява Грушевського викривала причину поразки. Але цим вона розпочинала нову сторінку боротьби.

І це є велитенський здобуток Української Революції: наша духовість виходить на самостійний шлях. Ця

самостійність не може бути втримана лише засобами інтелігентської фантазії і гуманітарної творчості. Як і всякий справжній життєвий здобуток поневоленої нації, вона дається тільки кров'ю. Зрозумів це добре і С. Петлюра, який перед смертю 1926 р. писав: „Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю... Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо й ірраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя. „(С. Петлюра. „Пам'яті полеглих за державність“).

Якби Грушевський і Петлюра писали подібні заяви 1914 року, то цього було б може й досить для перемоги Української Народньої Республіки без фатальної „допомоги“ російської революційної демократії, німців, поляків, антанті — й усіх інших „спільників“ і „друзів“. Бо внутрішні рушійні сили Української Визвольної Революції були такі величезні, мобільність їх така можлива, зовнішні обставини 1917 року такі сприятливі, що бракувало лише свідомості своєї велетенської реальної сили. Наша незалежна громадська думка ось уже майже тридцять років ставить питання: хто не доріс 1917 року — інтелігенція, провід, чи маси? Не помічають, що провід — не складається лише з представників інтелігентського прошарку. Це перше.

А друге — все ж таки не розуміють, що маси були на своєму місці, що робітники й селяни хоч і не мали свого зорганізованого активу, а все ж таки сами почали революцію, давали для перемоги свій щедрий внесок кров'ю, бо їхня зброя-інстинкт, який діє блискучо. Не доросла до рішення 1917 р. злякана рухом мас шляхта і буржуазія. Не доросла й інтелігенція, яка не побачила в соціальних рухах національного змісту, яка не повірила в правдивість українського руху в війську, яка була просто заслаба, щоб намацати і освітлити шлях та скерувати ~~на~~ нього стихійно-динамічних „коней революції“. В мемуарній літературі про 1917 рік маємо десятки засвідчень того, що інтелігентські провідні кадри були просто заскочені несподіваним для них стихійним національним відродженням в усіх без винятку соціальних верствах України.

Але як би не виглядала інтелігенція 1917 р., а вона мусіла брати на себе організацію української влади.

Бо без цього 1917-ий рік (перефразуючи Ю. Липу) виглядав би можливо ще жахливіше. Липинський дуже прикро критикує поведінку соціалістів і демократів зокрема за те, що взяли за владу в 1917 р.. А все ж таки бачить „головне джерело сучасної трагедії української не в політичнім шарлатанстві демократичної інтелігенції, а в денационалізації і безсилі української хліборобської аристократії („Листи до братів хліборобів,“ ст. 1). Він по-лицарськи бере відповідальність за національну поразку на **свою** соціальну групу. Ще з більшим правом могла б сказати так про себе промислово-торгівельна буржуазія на Україні. Вона не мала жадних внутрішніх зв'язків із народом і краєм, із соків якого жила та багатила. А селянсько-робітничий масив, віддавна позбавлений будь-якої змоги формувати свої власні передові кадри, кипів у революції цілком стихійно, видавав енергію, якою можна було б зрушити континенти.

Мала б інтелігенція неприглушений неволею і чужими духовими впливами національний і соціальний інстинкт, розуміла б вона свою соціальну структуру і функцію в українському суспільстві, — вона не прагнула б до монопольного представництва, посередництва і влади. Вона не робила б із себе єдиних представників і замісників робітничо-селянських мас і всього народу, а, як окрема складова частина суспільства, кинула б усі свої сили на прискорення національного відродження тих мас та інших соціальних груп, на формування селянського і робітничого організованого активу, на об'єднання всіх життєтворчих соціальних груп українського народу навколо великої ідеї національної і соціальної обнови солідаризованої в огні революції, здібної до самооборони і самоздійснення державної нації.

Ми ще довго не зрозуміємо, чому інтелігенція не створила тоді такої української ідеї, бо й сьогодні, вже відчувачи її (ідею) майже доторкально в своїх руках, не можемо глянути в її, мов сонце, блискуче обличчя. Бо й сьогодні ще наші звиклі до льоху очі змуримо і закриваємо мутними окулярами партикуляризму.

ДВІ РЕВОЛЮЦІЇ

В той грізний 1917-18 рік всі кляси тодішнього українського суспільства, стихійно, часом навіть навперекір своїй так званій „свідомості“, дали надхненний внесок до „золотого гомону“ Національної Революції, в симфонії якого чуємо голоси всіх живих елементів нації. Без цього стихійного нехай і скороминущого пориву об'єднаної у своїм відродженні нації неможливе було б чудо 1917 року. Бо обставини були з одного боку сприятливі, а з другого боку надзвичайно трудні і складні, вимагаючи духово цілком зформованого і зрілого загартованого проводу.

Уявіть собі, що над вами висне где живий і діючий апарат і сила імперії, що, навіть падаючи, може присипати все живе під своїми руїнами. Уявіть собі ці колосальні військові кадри, цей білоофіцерський населений москалями і змосковщений Київ із „вірнопідданим“ штабом військової округи. Ці „казацькі“ дивізії, що сунуть приборкувати революційний Київ, або ці занархізовані збольшевичені мільйонні московські салдатські маси, що сунуть озброєні і дикі з фронту на ваші голови, ці розбещені і під'южувані бандитськими гаслами („грабь награбленное!“) темні юрби, ту підступну большевицьку демагогію і збройні путчі, те озлоблення проти українського визвольного руху так званої „російської революційної демократії“, що претендувала на монопольне керівництво в старих імперських межах. Нарешті ту страшну криваву рану фронту, крізь яку висовуються на вас багнети австро-німецького голодного на український хліб і сало імперіалізму. Ті вимоги Антанти вести війну до переможного кінця. А з другого боку, з середини ще й підіймається вся ота численна зрадницька малоросійська реакція, від русифікованого поміщика, капіталіста, офіцера й чиновника до „вірнопідданого“ глитаю. Нарід, який не знає навіть свого національного імені. Русифіковане робітництво і місто... і всі ті розв'язані сили розбитого революцією суспільного атома імперії бушують в країні з несамовитою силою. А невстигла Центральна Рада проголосити Україну незалежною Республікою, як уже прийшов ультиматум Леніна і з'явилися перед мурами Києва орди Муравйова.

В цих умовах, молода, духово несаможиттєва українська інтелігенція на чолі з кабінетним по фаху ученим Михайлом Грушевським організовує Центральну

Раду, що підіймається із хвилі стихії, як перша скеля нового українського державного матеріка.

Центральна Рада — справжній перший український парламент, великий пленум нації, що чудом виріс в перших таки днях революції і за пару місяців, при шалених темпах історичного розвитку, зумів завоювати собі провідну роль й авторитет та признання мас в найскладніших та найтрудніших обставинах, які коли-небудь бачила політична історія світу.

Для того треба було мати і самовіддану волю до боротьби, і енергію та темперамент, і великий політичний хист, і (нехай хоч і неясну) віру й почуття (не скажу свідомість) своєї правди та свого призначення. Над Центральною Радою і Софійською площею вітав геній буревісника Української Революції — Шевченка. Але, на жаль, не втілений належно в духову і політичну творчість доби. Державна, політична, дипломатична та військова боротьба, селянські, робітничі, військові, вчительські, кооперативні з'їзди, навіть З'їзд Народів колишньої російської імперії були організаційним і політичним тріумфом Центральної Ради, нагромаджуючи навколо неї сили нації та її сусідів.

За цим ішло могутнє відродження кооперативної і культурної та мистецької діяльності, яке вже першими своїми кроками обіцяло народові і цілому світу прихід нового Ренесансу. Українська народня творчість вийшла наверх із замкненого „Великого Льоху“ у своїй неповторній силі і красі, нашвидку розбудовував свою безсмертну капелу Кошиць, ішов уже поруч із корифеєм українського театру Садовським „Молодий театр“ геніяльного Курбаса, молоде українське мистецтво оформляло себе в чудових творах світової слави Нарбута, що знайшов себе в українській революції. Українська література, вибиваючись із пут просвітанського народництва, прискорено закінчуючи добу модернізму і символізму, починала говорити до народу і всього світу чудесними „Соняшними кларнетами“ Тичини. Кооперативні видавництва в умовах анархії вперше в українській історії випускали в найширші українські маси українську і світову літературу, українську щоденну пресу і журнали багатотисячними тиражами. Творилась українська нижча, середня і вища школа; росли, як гриби після дощу, просвітні і самодіяльні товариства й гуртки по найдальших закутках країни... Національна кооперація опановувала торговельну мережу, кустарний

промисл, фінанси і кредит, проявляючи себе і на інших ділянках, як новий надійний чинник соціально-економічної перебудови суспільства. То все була робота всіх соціальних груп українського народу, в тому й української інтелігенції. Робота, яка разом з активністю і незломними революційними виступами українських селян, робітників і салдатів (що вимагали українізації своїх частин) — створила грандіозне чудо 1917 і подальших років — народження України як міжнароднього фактора.

Ми ніколи не сміємо недоцінювати того універсального відродження „в огні і бурі революції“. Кривава і хитро-підла робота іродів-реставраторів московської імперії від Денікінів, Муравйових до Сталінів потопила те прекрасне відродження в морі крові, морила його голодом і в'язницями. Вони можуть перепробувати всі диявольські засоби знищення, але вони ніколи не гідні убити того відродження, що стоїть в осередді української історії. Бо воно закорінене в самій українській землі, в кровних інтересах народніх мас, більше того, своїм значінням воно вийшло далеко за національні межі і стає одночасно передумовою і наслідком загально-людського світового поступу. Тому то після тяжких катастроф і поразок незримо росте і мужніє воно далі серед жахливо трудних обставин і жертв на зло ворогам.

Але чому все таки після такого зльоту прийшли ті катастрофи? Чому українська революція змушена була на трагічний відступ перед пізношерсними реакційними силами імперіялістів: Муравйових, Айхгорнів, Денікіних, Галерів, Фошів і Троцьких. Хіба тільки тому, що в той час взагалі ще не пробіла була дванадцята година доби імперіялізму? Дуже можливо. Очевидно світ мусів ще перейти останні шаблі старого порядку речей, суть яких — у боротьбі демократичної і тотальної форми імперіялізму*) Та для нас мусять бути, як каже слушно Липинський, головними причинами-внутрішньо-українські. Насамперед Українській Революції бракувало ясного і повного самоувідомлення. Вона діяла, як велика первісна стихія інстинктом і серцем, але без лихтаря своєї великої ідеології. Більше того, як вище підкреслювалось, всі рішальні кляси, в силу вікового гноблення і рабства, ні ідеологічно, ні організаційно не визріли були достатньо до переможної боротьби. Але найбільше недозрілою

*) Або, інакше кажучи, демократичного і терористичного тоталітаризмів.

до своїх завдань була інтелігенція. Справа не в тому, що вона бралася за владу і заважала українським поміщикам очолити селянство для українського державного будівництва (як каже Липинський).

І не в тому, що вона мала безвольних і м'якотілих вождів (Донцов). Справа в тому, що в силу попередніх історичних причин і умов та характеру нашого духового розвитку Українська Революція не усвідомила свого місця і призначення серед інших світових рухів і, насамперед, на сході Європи супроти Російської Революції. Висловлюючись термінологією Гегеля, дух Української Революції не дійшов свого належного самопізнання, яке переможньо завершує всякий саморозвиток. Найбільш відповідальна за це інтелігенція.

Спробуємо в найбільш загальних рисах скреслити характер і цілі Української Революції (чи за іншою термінологією — Українського Визвольного Руху) — на тлі тенденцій світового розвитку і на тлі Російської Революції.

Українська Національна Революція є цілком конкретне явище, визначене яскравими процесами і подіями в певному просторі і часі. Але в нашій пресі поняття Української Революції до краю затуманене і по-суті перестало бути точним терміном.

Тому, оперуючи терміном „революція“ мусимо дати наше поняття про нього. Революція — це перехідний період боротьби між наявним укладом соціально-політичних, духових, економічних внутрі — і міжнаціональних відносин і наростаючими силами нового укладу тих відносин. Це період вирішний для дальшого історичного розвитку і людського прогресу. Залежно від обставин — він може непомітно визрівати в надрах наявного ладу десятки і навіть сотні років, приходи́ти до кількох повстань і збройних зривів, або також до реформ і „мирних“ розв'язань. Часом, кульмінаційним пунктом революційного періоду буває успішне збройне повстання, або низка таких, після яких ще довгі роки триває закріплення і стабілізація нового укладу. Революційний процес — є всеосяжний і, як такий, не є справою тільки гуртків і партій, а всього суспільства. При наявності сильного елементу плану й програми — це все ж таки — життєва стихія: біологічна, соціально-економічна, політична і духова. Керівництво цим процесом? — Найтрудніша в світі річ. Воно можливе так, як є можливе керування хлібороба кліматичними процесами

весни, або оперування мореплавця вітром за допомогою вітрил парусного корабля, компасу, вишколеного екіпажу і т.д. Перший симптом підготовчого періоду Української Революції — це життя і творчість Т.Шевченка та діяльність Кирило-Методіївського Братства. Цей підготовчий період тривав до 1917 року, який є генеральною пробою недалекого кульмінаційного зудару. Від 1917 року Українська Революція увійшла в сьогоднішню її стадію напруженої активної боротьби. Той факт, що значні прошарки українського суспільства зрослися з панівною російською системою, що сама ця система вже загніздила-ся була внутрі укр. світу і надає нашим визвольним змаганням внутрішньо-революційного характеру.

Українська Революція є антитезою, а водночас і спадкоємцем цілого європейського розвитку останніх трьох століть. Чому антитезою?

По-перше, тому, що Українська Революція заперечує зовнішню інтегралізацію життя, насамперед отой світовий політичний імперіялізм, який уже вичерпав свою життєтворчу роллю (збирача всіх частин планети в одно людство, в одну взаємозалежну дійсність) і тепер тримає людство в стані перманентної універсальної кризи. Україна має з ним до діла вже тому, що стоїть в передових лавах визвольної боротьби поневолених і колоніальних народів.

Не випадково Центральна Рада скликала в Києві з'їзд народів колишньої царської імперії, який радив над новим упорядкуванням євразійського простору, звільненого тоді з пазурів двоголового орла. Увесь перебіг наших визвольних змагань за останні 30 років є під фатальним знаком зударів не тільки з московським, большевицьким імперіялізмом, а й з польським, німецьким і т. д.

Імперії, об'єднані в німецькому бльоці і в Антанті, ставилися байдуже або вороже до українських визвольних змагань, не вважаючи на запеклу боротьбу України проти московського большевизму. Для Антанти, зокрема, Російська імперія (навіть у большевицькій формі) була, вважаючи на німецьку і японську загрозу, більш бажаним партнером, з яким можна і домовитись і **поділитись**. Самостійна ж Україна—це був тільки спокусливий приклад для поневолених народів світу. Це ті, **яких ділять** між собою і на визвольній боротьбі яких можна (щонайбільше!) фальшиво й тимчасово пограти (політика Німеччини). Сьогодні по тридцяти роках, коли

на історичному екрані починають з'являтися такі постаті, як Гітлер і Сталін, коли інтегралізація загрожує не тільки ззовні, а й зсередини у формі всіляких тоталітаризмів, справа виглядає дещо інакше. Але для України вона ще остаточно не змінилася. І тому нам смішно здається ота щира орієнтація керівних політичних кіл Української Революції чи то на Німеччину, чи на Антанту, чи на оновлену Росію. Вона була в ґрунті фальшива і послаблювала Україну. Дипломатичне оперття і гра на суперечностях тих потуг були і є завше потрібні. Але вони можливі при власній самостійній позиції. Наприклад 1919 р. корисніше і легше було за допомогою революційних селянських загонів скинути в море невеликий і внутрішньо нездоровий французький десант в Одесі, ніж провадити принизливі і безцільні переговори з ворожо наставленими французькими офіцерами. Ніяк не можна забути також уже зовсім іншого прикладу з тих часів, коли американці ультимативно не дозволили воєнних операцій проти большевицьких військ на Далекому Сході. Розігнавши в брутальний спосіб Центральну Раду, німці паралізували тим самим протибольшевицьку силу України, за що дістали добру відсіч від селянства, яке воювало не проти гетьмана, а саме проти німецького окупанта. Шкода тільки, що наша соціялістична тодішня верхівка, проявляючи і на цей раз страх перед чужими, всіма силами старалась оформити протинімецьке повстання, як протигетьманське.

По-друге. Об'єктивно беручи, Українська Революція заперечувала і заперечує упадок людини і духової культури, тобто перехід Європейського Відродження в європейське виродження, яке парадоксально відбувалося на тлі шаленого прогресу науки — техніки. Технічно-екномічний і науковий прогрес супроводився, всупереч усім сподіванням, регресом духового життя, його бюрократизацією, механізацією і розкладом. Зрештою цей „прогрес-регрес“ добре окреслили пізніше такі мислителі, як О. Шпенглер, А. Каррель, А. Франс та інші. Герберт Уелс намалював у своїх науково-фантастичних утопійних романах похмурі перспективи цієї лінії розвитку. Сьогодні про це кричить уже вся європейська й американська преса, вся передова громадська думка. Вячеслав Липинський по-своєму зформулював протилежність тенденцій Українського Відродження і тенденцій світового капіталістичного роз-

витку, як антитезу закону землі і закону капіталу. Вихід із кризи він бачив у тому, щоб війну між містом (промисловістю, робітником) і селом (хліборобством, селянином) перетворити на їх органічну творчу співпрацю. Ця співпраця міста з селом — основна теза Української Революції.

Але, з другого боку, Українська Революція є спадкоємцем європейського Ренесансу, який записав на прапорах своєї весни волю людини і приватної ініціативи, який почав відроджувати (і не міг цього завершити) гармонійний дух елітської культури. Елітський гармонійний світ розпався на ґрунті волі людей однієї половини свого суспільства. Загинув же тому, що повис над безоднею рабства другої половини свого суспільства.

Для повного відродження і дальшого розвитку духу елітської культури не було належного ґрунту в капіталістичному суспільстві, яке, зліквідувавши феодално-кріпацьку форму рабства, залишало значні елементи рабства в завуальованій демократично-буржуазній формі. Тут паном анонімний капітал та імперський державний і господарський бюрократ, машина і зиск, а рабом—поневолені нації колоній і підпорядкована машині й апаратові людина метрополій. Бальзак Фльобер і Золя увічнили ці процеси в справжніх художніх образах.

Таким чином Українське Відродження, не відбувшись у рамках Європейського Ренесансу, не могло бути його копією. Як каже Липинський не можна відроджуватися у той спосіб, в який уже інші вмирають. Українська Революція не може бути буржуазно-демократичною чи „соціалістичною“, на кшталт європейських революцій XVIII-XX століть. Тепер, коли світ стоїть на порозі нової доби, Українське Відродження може перемогти тільки як рух уперед, а не назад, тобто, як вияв нової історичної формації, що перебуває в муках народження. В цьому вся безодня труднощів, а разом і вся велич місії самоздійснення України. Може найбільша наша радість у тому, що ця місія впливає також із природи Українського Світу, є так би мовити похідним продуктом самоздійснення української ідеї.

Що ж спільного мав такий грандіозний і глибокий своїм революційно--творчим змістом пропес із російською березневою революцією та з російською жовтневою контрреволюцією? Тільки—ліквідацію корони Романових

вих і зв'язаних із нею фєвдальних елементів. Після падіння Миколи II-го російська революційна демократія на чолі з Керенським має одну ціль — за всяку ціну зберегти імперію і реформувати її на зразок тих, що вже існували в Західній Європі понад сто років і що саме в цей час самі увійшли в період своєї кризи й свого епілогу. Для росіян ця запізнiла „європеїзація“ була б значним прогресом. Але вони не доросли і до цього вужчого завдання: жовтневий переворот хворобливо перефорсував російську революцію, знову закувавши суспільство в одвічно-російську форму самодержавного режиму. Новаторство большевиків було в тому, що дух і владу Миколи I-го вони довели до ідеальної абсолютності, поширивши його жандармсько-бюрократичні функції на все економічне і духове життя суспільства і людини. Що триста тисяч поміщиків замінило дев'ятсот тисяч інтелігентів і півінтелігентів — комісарів, що старий азійсько-фєвдальний дух вони поєднали з інтелігентською соціалістичною доктриною в дику амальгаму большевицького тоталітарного ладу. Цей тоталітарний лад по формі дуже новий, а по суті він не здимає ані одної із хвороб ні фєвдального російського, ні капіталістичного західньо-європейського імперіалізму. Навпаки, доводить його до остаточного абсурду. Спробуємо звести головні різниці російської революції (в усіх її фазах) і української (в її об'єктивному історичному змісті й потенції) до наглядної (а тому й неминуче спрощеної) антипоміи.

Російська революція

I. Імперіалістична (соціально-економічна перебудова наявної імперії, а не ліквідація її). Імперіалізм (в большевицькій стадії) скерований не тільки назовні—горизонтально, а й вертикально — в середину суспільства, на окрему людину, що без решти підбивається державно-імперіалістичній машині.

Українська революція

I. Послідовно-антиімперіалістична, національна (національне, соціальне і духове визволення людей і націй).

2. Відносно-демократична до 7. XI. 1917 р. і тоталітаристичнайтерористична (з диктатурою нової касти) після жовтневого перевороту.

3. Буржуазна на початку, інтелігентсько-і плебейсько-комуністична на кінці. Капіталізм із його приватної відносної форми перетворюється в державно-тоталітарну, „соціалістичну“, абсолютну форму; підводиться до сили найвищого інтегрального закону. Рушійна сила і спершу обезличена маса, а потім обезличений капітал і необмежене панування знеосібленої господарської і державно-поліційної бюрократії над здеклясованим суспільством. Експлоатація з приватної („злочинної“) стала державною („святою“). На трон світового мільярдера приходить світовий чиновник (вираз М. Хвильового).

4. Максимальне розладнання натурального національного суспільства, штучне роздмухування до крайніх меж класової війни з метою деклясації суспільства і перетворення його в безструктурний механічно спресований масив, на якому, мов гриб, росте нова паразитарна диктаторська каста.

5. Війна міста з селом (то більш то менш захована під брехливо-демаго

2. Послідовно-демократична в соціальному (а не в поверхово-партійно-політичному) розумінні цього слова.

3. Антикапіталістична, (в розумінні капіталу фінансово-монополістичного). Трудова (насамперед селянська). Закон капіталу заперечується законом власної вільної праці і законом землі (Липинський). Рушійна сила—жива конкретна **продукуюча** людина і жива конкретна **продукуюча** соціальна група (селянство, робітництво, інтелігенція, здорова **продукуюча частина** хліборобської і промислово-торговельної верстви). Експлоатація і експлоаторські соціальні елементи усуваються. На місце світового мільярдера і світового чиновника приходить відносно вільна людина.

4. Структурне оформлення і національна співпраця продукуючих соціальних груп і класів. Класова боротьба скерована виключно проти паразитарних груп, що загубили свою продукуючу життєтворчу функцію.

5. Союз міста з селом, органічний і рівноправний. Рух в основному селян-

лічними гаслами робітничо - селянської спілки). Протиселянський рух.

6. Більш чи менш соціалістична і зрештою—комуністична, іде під гаслами „наукового соціалізму“ Маркса. На практиці ці прекраснотушні назви означають бюрократично-жоліційне планування всіх життєвих процесів згори вниз.

7. Загальмований, хворий, позбавлений внутрішніх динамічно-творчих імпульсів процес-скеровує своєю експансією назовні, вносячи хаос у міжнародні відносини і поглиблюючи світову кризу. Тотальні імперіялістичні війни, як невідкличний метод життя.

8. Означає собою поглиблення і узаконення світової універсальної кризи через тоталітарний інтернаціоналізм.

ський, якому тісно спілкує робітничий рух.

6. Антикомуністична, антибюрократична. Вільне кооперування ідивідуальних зусиль і воль знизу вгору, підтримане згори органічно здоровою і міцною демократично-корпоративною державою. Держава перебирає на себе лише ті галузі, які органічно до того дозріли і внутрішньо (іманентно), до удержавлення „напрошуються“.

7. Револуційний процес, що скидає окови і рве греблі для здорового змагання приватних ініціатив і соціальних станів. Це змагання застерігається від переходу в руйнінський анархізм традицією продуцента, модерним кооперуванням, національною державою і життєвим стилем та духовістю нації. Воно дає широке поле для **внутрішньої** творчої експансії і розвитку. Оборонна сила нації-продуцента і войовника, спільний фронт таких націй мусить осадити нарешті на своє постійне місце кочових завойовників — руйників імперіялістів.

8. Означає собою новий ренесанс, що має тенденцію до успадкування кращих елементів Європейського Ренесансу, та інших

культур. Вихід із кризи до більш-менш гармонійно-сконсолідованих національних суспільств і до світової співпраці оздоровлених і поставлених на своє місце вільних націй.

9. Мала і має властиві для своїх функцій культурно-ідейні традиції (кереґенщина—в північних декабристах і „каючихся дворянах“ та народництві, ленінізм-сталінізм—в методах і стилі московського царату — від Грозного через Петра I—і до Миколи Палкіна). Мала і має властиві провідні кадри (каста ВКП(б) — НКВД—старі й нові спеці).

10. Проходить кульмінаційну вершину свого розвитку в загарбницьких конвульсіях і йде на спад, відіграючи реакційну роль гальма історичного процесу.

Ми бачимо, як посмішка вже пересмикнула лице скептика, що глянув на цю схему. Дійсно! Тут мабуть і спрощення, і вульгаризація, і несправедлива тенденційність... Але ми не рахуємось із тими скептиками, що своїм нігілізмом прикривають власне ледарство, й ігнорують життєві суперечності в усьому їх трагічному розмаху. Ми відчуваємо, що життя давно поставило проблему характеру Української Визвольної Революції та її

9. Як складний процес, назріваючий у нелегальних і під'яремних умовах, не мав провідних кадрів, які мають складний шлях свого формування від клітин окремих соціальних груп до загально-національного цілого. Українська інтелігенція, не маючи нормальної соціальної і духової структури, надала Українській Революції зовсім невластивого і суперечного їй зовнішнього ідеологічного оформлення. (Лише Сковорода, Шевченко і Куліш є далекими передвісниками цього руху).

10. Після генеральної проби 1917-23 рр. увиходить в період рішальних боїв, у яких, поруч із спорідненими явищами в світі, розкривається нова ера розвитку і можливостей історичного значення.

місця серед інших рухів, зокрема щодо Східної Європи і Російської Революції. Нехай же покликані до цього фахом і серцем люди не обминають цієї проблеми, а працюють над нею так, як працювали у своїх фахах, напр., Грушевський, Липинський і Хвильовий. Нехай вони відкинуть наші міркування, як дилетантські. Але коли вони—історик, економіст, соціолог, філософ—виявивши фальш наших міркувань, зануряться в матеріал проблеми з достойними її зрозумінням, енергією і патетичним розмахом — то ми будемо цілком задоволені. Бо ж ці рядки наскрізь публіцистичні.

За останнє чвертьстоліття наша наукова і громадсько-політична думка дещо назбирала матеріалу для постави цієї проблеми, актуальність і важливість якої загострити й підкреслити було самотнім нашим наміром. Перед українською думкою стоїть, отже, дуже трудне завдання: знищити прийняті в нас і у всьому світі фальшиві міти „загально-російської“ чи „східно-європейської“ революції. Як колись М. Грушевський своєю циклопічною працею вченого історика розвіяв у порох російські і польські мітичні схеми двохтисячлітньої історії Східної Європи і дав нове обличчя процесам, в яких Україна посіла належне місце, так сьогодні наша історична і громадсько-політична думка має розвіяти аналогічні ворожі і наскрізь фальшиві концепції „загально-російської“ чи „східно-європейської“ революції. А що епоха, яка почалась 1917 р., триває і досі, то це завдання припадає на актуальну політичну думку ще в більшій мірі, як на історично-наукову, зумовлює співпрацю їх обох. Аналітично розчленувати той загальний казан, відрізнити рухи поневолених народів від руху поневолювачів, знайти в тих східно-європейських і світових процесах себе, Україну, навперекір усяким гробоконцям і фальшивникам від большевизму, білогвардійщини, керенщини, німецького і польського міщанського шовінізму і нашого провінціального рідного убожества.

Для цього треба подолати безглузде взаємне обливання поимами соціалістів, гетьманців, націоналістів та інших наших політичних груп, які на матеріалі Української Визвольної Революції зводять свої старі й нові порахунки. Нове покоління хоче знати і поважати кожну українську силу, яка хоч краплину своєї енергії, крові свідомо чи несвідомо віддала на великі визвольні змагання 1917-1923 р.р. Нове покоління потребує опертя

як в успіхах, так і в поразках нашої історії, і воно не хоче, щоб цьому заважали ті, хто з піною на губх запльовує і грязюкою замазує божественне лице великої епохи. Бо 1917 рік — це рік, коли Україна почала очікуваний століттями бойовий похід за своє універсальне визволення. Не нарікати ж нам на тих, хто його почали, а зробити вседля кінцевої перемоги.

Друкарські помилки

Цей нарис, написаний навесні 1947 р., майже два роки мандрував по руках і несподівано потрапив до друку без заключної редакції і без авторської коректи. Цим пояснюються деякі огріхи і численні друкарські помилки, з яких відзначимо бодай головні:

стор.	рядок	надруковано	треба
14	12	ціна	цінна
23	31	в дійсності	і дійсності
28		Наприкінці другого абзацу пропущені лапки.	
28	23	Після слова „тощо“ має стояти крапка.	
29	22	проходя	походя
29	38	35	35%
32	36	Після слова „стихії” пропущено	слово „що”.
38	4	одної	орної
46 – 48		УСДП	УСДРП
52	15	політичний	помітний
57	25	руку	руху